Demokrati og socialisme i II. Internationales tradition

En sammenligning af grundopfattelser hos Kautsky, Lenin og Rosa Luxemburg

Af Curt Sørensen

Efter nedkæmpelsen af Pariserkommunen i 1871 og I. Internationales sammenbrud i 1872 forskød tyngdepunktet sig i den europæiske arbejderbevægelse og socialisme fra Frankrig og England til Tyskland. Det tyske socialdemokrati, der var blevet samlet i 1875, antog i 1891 et marxistisk inspireret program - Erfurter-programmet. Marxismen slog dermed igennem som en masseideologi i en veludviklet, organiseret massebevægelse.[1] I det hele taget blev den marxistiske inspiration stærk i nord- og centraleuropa,[2] samt i østeuropa,[3] medens stærke anarkistiske og syndikalistiske strømninger længe gjorde sig gældende i sydeuropa.[4] Med oprettelsen af II. Internationale på Pariser-kongressen i 1889 kom der også igen gang i det internationale samarbejde. Perioden fra omkring 1890 frem til 1914 var i øvrigt præget af den fremadskridende masseorganisering af arbejderne. Forrest i såvel dette organiseringsarbejde som i teoriudviklingen stod det tyske socialdemokrati.[5] Det var II Internationales førende parti og dets ledende teoretiker, Karl Kautsky, blev almindeligvis betragtet som den ledende teoretiker i hele II Internationale.[6] Vi skal i det følgende se nærmere på Kautskys socialismeforståelse og opfattelse i spørgsmålene om socialisme op demokrati samt dermed sammenhængende strategitænkning. Jeg skal videre forsøge en kontrastering til opfattelserne hos Lenin og Rosa Luxemburg. Der kan naturligvis inden for rammerne af en kort oversigtsartikel kun blive tale om nogle strejflys ind over udvalgte problemstillinger, ikke om nogen udtømmende gennemgang.[7] Ikke desto mindre finder jeg det vigtigt at få fremdraget ihvertfald nogle af grundopfattelserne vedrørende socialisme-demokrati problematikken hos de nævnte tre teoretikere og politikere eftersom disses opfattelser har været udgangspunkt og grundlag for også den senere diskussion herom.[8] Jeg vil altså starte med Kautsky.

1. Kautskys politiske teori

Det centrale element i Kautskys politiske teori er statsteorien.[9] Menneskenes historie er for Kautsky så at sige en statens historie:

»Forsåvidt man kan sige, at al skriftlig overleveret historie er klassekampens historie, så kan man lige så godt sige, at den er staternes historie«.[10]

Staten er nu ifølge Kautsky grundlagt ved erobring og vold, og i hele den lange periode forud for kapitalismen er staten en voldsstat.[11] Med den borgerlige revolution sker der imidlertid et afgørende brud i den historiske udvikling.[12] Som rigtigt påpeget af Karl Korsch så er det egentlige kulminationspunkt i Kautskys omfattende værk om den materialistiske historieopfattelse da også fremstillingen af den borgerlige revolution - og ikke, som man kunne have forventet det, skildringen af den moderne arbejderbevægelse.[13] Efter det feudale voldssamfunds overvindelse og etableringen af den moderne borgerlig-demokratiske retsstat er udviklingen, siger Kautsky, præget af stadig stigende udbredelse af frihed og demokrati.[14] Det er værd at bemærke sig, at det altså for Kautsky er den borgerlige stat, der markerer dette afgørende vendepunkt:

»Industrikapital og moderne demokrati skaber en statstype, som det hidtil var umuligt«.[15]

Den borgerlige revolution var derfor også den sidste voldelige revolution. Med den nye demokratiske stat er der skabt helt andre betingelser for arbejderklassens fremmarch end de, der gjaldt for tidligere klassers emancipationsforsøg. Klassekonflikterne udkæmpes nu på fredelig vis:

»I den demokratiske stats indre findes der - ved et grundfæstet demokrati - ikke mere kamp med våben ved konflikter mellem klasserne. De bliver afgjort på fredelig måde gennem propaganda og afstemning«.[16]

Sammenhængende hermed fremhæver Kautsky videre stærkt de moralske og psykologiske forudsætninger for socialismen. Arbejderne må først udvikle visse »åndelige betingelser« for socialismen.[17] Klassekampen er hos Kautsky blevet »civiliseret«.[18] Der er videre - følgende af Kautskys hele statsopfattelse - ikke længere tale om en klassekamp mod staten, men om en klassekamp i staten.[19] Statsmaskinen anskues herunder som et i sig selv neutralt apparatur, som snart den ene klasse eller gruppe, snart den anden klasse eller gruppe kan bemægtige sig og sætte i bevægelse for egne formål.

Hvad angår spørgsmålet om selve revolutionen, så taler Erfurterprogrammet, kun i vage vendinger om proletariatets magterobring,[20] og heller ikke i Kautskys fremstilling af Erfurterprogrammet finder vi nogen klar angivelse.[21] Kautsky har imidlertid senere formuleret sig mere konkret i spørgsmålet om magterobringen og proletariatets diktatur:

»...Men for proletariatets diktatur kan jeg ikke tænke mig nogen anden form end et kraftfuldt parlament efter engelsk mønster med et socialdemokratisk flertal og et stærkt og bevidst proletariat bag sig. Kampen om virkelig parlamentarisme vil efter min vurdering i Tyskland blive til den sociale revolutions afgørende kamp, for et parlamentarisk regime betyder i Tyskland proletariatets politiske sejr, men også omvendt«.[22]

Dette minder mere om det, der i dansk politisk historie benævnes »systemskiftet« end om en socialistisk revolution! De påkrævede ændringer går ikke ud over gennemførelse af en valgreform og knæsættelse af det parlamentariske princip. Kautsky og partiflertallet forestillede sig i stigende grad vejen til magten som gående fra rigsdagsvalg til rigsdagsvalg indtil udviklingen kronedes med erobringen af rigsdagsflertallet:[23]

> »Erobring af statsmagten ved at vinde flertal i parlamentet og parlamentets ophøjelse til regeringens herre. Men ikke statsmagtens ødelæggelse«,[24]

det blev parolen. Men hvad nu hvis kejseren, junkerne, de storindustrielle og militæret nægtede at acceptere en rigsdag med socialdemokratisk flertal? Det er, som Kautsky her for det første abstraherer fra de reelle magtforhold i det Wilhelminske Tyskland. Også mere fundamentalt brød Kautsky imidlertid radikalt med Marx' teori om staten og revolutionen. Hvor Marx understregede, at arbejderklassen ikke uden videre kunne overtage den hidtidige statsmaskine og sætte den i bevægelse for egne formål,[25] men at den tværtimod måtte sønderbryde det bestående bureaukratisk-militære apparat,[26] der opererede Kautsky med forestillingen om et over klasserne svævende statsapparat, et instrument som man kan tilkæmpe sig, men som ikke i sig selv behøver at ændres. Den socialistiske revolution er hos Kautsky blevet til et spørgsmål om erobring af det bestående statsapparat, ikke om en fundamental omformning eller rettere sagt sønderbrydelse af dette:

> »... det (proletariatet, CS) må stræbe efter er at gøre de lovgivende forsamlinger til regeringens såvel som domstolenes herre, men samtidig også efter, at lette sine repræsentanter tilgangen til de lovgivende forsamlinger, og ligeledes at rydde de lovgivende forsamlinger fra hvilke det er udelukket (Overhuse, Landsting, Senat) af vejen. Det og ikke statsmagtens ødelæggelse er proletariatets politiske opgave. Ved dens løsning kan det i perioder komme til vanskeligheder, som kun kan overvindes ved masseaktioner, ved hvilke en overfor proletariatet fjendtlig regering kan sættes skakmat. Men det kan aldrig nogensinde føre til statsmagtens ødelæggelse, men kun til en forskydelse af magtforholdene indenfor statsmagten«.[27]

I denne bemærkelsesværdige udtalelse, som Kautsky fremkommer med i 1912 i en polemik med Pannekoek, har vi i sammentrængt form hele Kautskys revolutionsteori: den socialistiske revolution reduceret til et parlamentarisk systemskifte, d.v.s. gennemførelse af parlamentarisme, almindelig valgret også i enkeltstater som Preussen, knægtelse af 1. kamrenes særlige magtstilling, kort sagt, som Kautsky selv udtrykker det, en forskydning inden for rammerne af det bestående borgerlige statsapparat, ikke nogen sønderbrydelse af dette. Hvor brede masseaktioner overhovedet kommer ind i billedet, er det kun i undtagelsestilfælde, og som rent defensive foranstaltninger.

Vi må imidlertid i spørgsmålet om staten og revolutionen huske på, at på det tidspunkt fastholdt Kautsky, stadig den socialistiske målsætning - 'Endziel' -

d.v.s. den politiske magterobring og overtagelsen af produktionsmidlerne. Det er det, der adskiller Kautsky og Kautskyanismen fra Bernstein og revisionismen. Det er vigtigt at sondre mellem på den ene side retninger, grupper og partier, som eksplicit opgiver »endemålet« (revisionisme/reformisme), og på den anden side retninger, grupper og partier, som fastholder »endemålet«. Blandt disse sidste vil det så igen være nødvendigt at foretage en yderligere differentiering og sondre mellem forskellige retninger, grupper og partier alt efter opfattelserne i spørgsmålet om staten og revolutionen, vejen til socialismen, massemobiliseringen o.s.v.

Ser vi nu nærmere på den Kautskyanske opfattelse, så må det første kritiske punkt være at det er ganske urealistisk at forestille sig en så radikal omvæltning, som en socialistisk revolution gennemført via en ren og skær personel udskiftning i de øverste statsposter. Den genuine marxistiske tese er her den, at det bestående borgerlige statsapparat må sønderbrydes. Det er vigtigt at erindre sig, at Marx og Engels her ikke opererer med nogen a-priori konstruktion, men at de byggede på konkrete klassekampserfaringer, først og fremmest hentet fra klassekampene i Frankrig 1848-1870.[28] Men der står mere på spil end blot dette spørgsmål om graden af realisme i Kautskys opfattelse af magtfordelingen. Der er i virkeligheden også tale om det mere fundamentale spørgsmål om den socialistiske revolutions hele karakter og spørgsmålet om magtens formidling i overgangssamfundet under proletariatets diktatur. Det afgørende spørgsmål er her spørgsmålet om sønderbrydelsen af den borgerlige stat som en magt afsondret fra og i modsætning til masserne og transformationen fra den ene type magt til en magt af en helt ny type. Den socialistiske revolutions mål kan ikke være blot at overføre den militære-bureaukratiske maskine fra en regerende elite til en anden, men tværtimod at placere magten direkte i massernes hænder.[29] Den borgerlige statsmaskine er, som ganske rigtigt fremhævet af Colletti,[30] i sig selv udtryk for en adskillelse mellem de regerende og de regerede, en fremmedgørelse om man vil. En socialistisk revolution, der bevarede denne maskine intakt, ville også bevare adskillelsen mellem regerende og regerede og hermed massernes afhængighed og underkastelse.[31] Der er her en ganske nøje sammenhæng mellem socialiseringen af produktionsmidlerne og emancipationens politiske form.[32]

2. Lenin kontra Kautsky

Spørgsmålet om sønderbrydelsen af den gamle statsmaskine og overgangen til en stat - eller rettere sagt en halvstat[33] - af Pariserkommunens type, spiller netop en central rolle i Lenins kritik af Kautskys statsopfattelse.[34] Tilsyneladende, siger Lenin, er der hvad revolutionen og etableringen af proletariatets

diktatur angår »kun« tale om gennemførelse af ultrademokratiske foranstaltninger.

> »Men i virkeligheden betyder dette »kun«, at den ene slags institutioner i gigantisk målestok er blevet erstattet med institutioner af en principiel anden art. Her ser man netop et af de tilfælde, hvor »kvantiteten slår om i kvalitet«: det demokrati, der således gennemføres med den størst tænkelige fuldstændighed og konsekvens, forvandles fra borgerligt til proletarisk demokrati, fra at være en stat (en særlig magt til at holde en bestemt klasse nede) til noget, der ikke længere er nogen egentlig stat.«[35]

Medens Kautsky ser magterobringen som blot en transformation af magt fra et sæt personer til et andet sæt af personer, så ser Lenin altså magterobringen som et spørgsmål om overgang fra en type magt til en anden type magt, som overgangen fra stat til halvstat.[36] Lenins kritik er dybtgående, også mere dybtgående end den mere kendte kritik fra 1918.[37] Kautsky har, erklærer Lenin videre, overhovedet ikke begrebet forskellen mellem borgerligt demokrati og proletarisk demokrati:

> »Kautsky har absolut ikke forstået forskellen mellem borgerlig parlamentarisme, der forbinder demokrati ... med bureaukratisme ..., og det proletariske demokrati, der straks vil tage forholdsregler for at udrydde bureaukratismen til bunds, og som vil være i stand til at gennemføre disse forholdsregler fuldt ud, lige til bureaukratiets fuldstændige afskaffelse, til den fulde indførelse af demokrati for folket.«[38]

For Lenin er nedbrydningen af den bureaukratiske statsmaskine - og dermed af skellet mellem regerende og regerede - netop en integrerende bestanddel af den socialistiske revolution. Kautsky derimod reificerer ligefrem det bureaukratiske apparat. Bureaukratiet har altid været der, og vil altid være der, det kan man ikke ændre noget ved. I en polemik med Pannekoek stejler Kautsky ligefrem ved tanken:

> »Vil han (Pannekoek, CS) måske ophæve embedsmændenes statslige funktioner? Men vi kan ikke undvære embedsmændene i parti og fagbevægelse, for slet ikke at tale om statsforvaltningen«.[39]

Det er yderst vigtigt at få fat på kernen i uoverensstemmelsen. Problematikken kan f.eks. ikke reduceres til et spørgsmål om mere eller mindre »realisme«. Lenin var således udmærket klar over et transformationssamfunds vanskeligheder og anlagde ofte en yderst »realistisk« situationsbedømmelse:

> »Vi kan (og skal) begynde opbygningen af socialismen, ikke med et fantasifoster, ikke med et specielt menneskemateriale, vi selv har skabt, men med det, der er givet os i arv af kapitalismen«.[40]

Lenin var, ligesom i øvrigt også Marx,[41] meget vel klar over, at opbygningen af socialismen som udgangspunkt har forhold udviklet under den hidtidige kapitalistiske samfundsformation, og at man starter med det menneskemateriale, som faktisk forefindes, og som er præget af disse hidtidige forhold.

Ligeledes er hans »realistiske« vurdering af de specifikke russiske betingelser for revolutionen velkendt,[42] og i 1920 definerer Lenin nøgternt Sovjetunionen som en arbejderstat »med bureaukratiske udvækster«.[43] Og omvendt må netop Kautskys opfattelse af en række af samtidens politiske forhold karakteriseres som værende højst »urealistiske«.[44] Forskellen mellem Kautskys og Lenins opfattelser i spørgsmålet om staten og revolutionen kan altså ikke uden videre føres tilbage til og »forklares« ud fra det forhold, at Kautsky generelt skulle stå for en mere og Lenin for en mindre »realistisk« opfattelse. Nej, forskellen mellem Kautsky og Lenin i dette spørgsmål er forskellen mellem en opfattelse, som a priori hævder, at bureaukratiet og svælget mellem de regerende og de regerede er et fænomen, som altid har været og altid vil være, et evigt vilkår for alt samfundsmæssig eksistens, og på den anden side den opfattelse, at der der her er tale om fænomener, der vokser frem under historisk givne betingelser i bestemte typer af samfund, og som derfor også under andre samfundsmæssige forhold kan elimineres eller trænges tilbage. Det er videre forskellen mellem den opfattelse, der ser den socialistiske revolution som blot et regeringsskift og den opfattelse, der ser den socialistiske revolution som en dybtgående transformation af ikke blot den økonomiske og sociale, men også af den politiske og ideologiske struktur. Det er videre vigtigt at notere sig, at Lenin her taler om en proces, hvor man »straks«[45] - d.v.s. umiddelbart i og efter revolutionen - begynder at sønderslå det gamle statsapparat og straks begynder at inddrage masserne i magtens udøvelse. Kautsky derimod falder tilbage på en elitistisk position: der har altid været en elite, der vil altid være en elite. Kautsky er i sin statsopfattelse, som i sin politiske strategi, udpræget elitist, medens Lenin i sin teori om staten og revolutionen, samt iøvrigt også i sin partiopfattelse,[46] er udpræget anti-elitist.[47] Det er nødvendigt at fremhæve dette så stærkt, blandt andet fordi det støder så hårdt an mod såvel den konventionelle visdoms Lenin kritik[48] som mod udbredte Lenin-aversioner i det »nye venstre«.[49]

På ét væsentligt punkt er det dog nødvendigt at modificere ovenstående karakteristik af Kautskys opfattelse: Kautskys teori udtrykker nemlig ikke kun en reifikation af stat og bureaukrati, men genspejler også det tyske SPD's enorme mobiliseringskraft og organisatoriske vækst og dermed et handlingselement i historien. der er så at sige et dobbelt element i Kautskys teori, to krydsende opfattelser: En liberalistisk repræsentationsteori, her koblet sammen med den omtalte reifikation, og det man kunne kalde en proletarisk repræsentationsteori. Fra den borgerlige liberalistiske teori har Kautsky hentet sin forestilling om parlamentets suverænitet, betydningen af mindretalsbeskyttelse og borgerligt demokrati i det hele taget, samt i videre forstand hele sin grundopfattelse af et brud i den historiske udvikling i og med de store borgerlige revolutioner. Fra den »proletariske« repræsentationsteori har han betoningen af solidaritet, masseorganisering og flertalsprincip og den vægt, der

lægges på den fremadskridende udvikling af fagforeninger og store massepartier.

Kontrasteringen af opfattelserne hos Kautsky og Lenin kan passende afrundes med en præsentation af nogle af hovedsynspunkterne fra den berømte polemik i 1918, umiddelbart *efter* den russiske revolution.[50] Kautsky erklærede i denne debat, at modsætningen mellem socialdemokrater og bolsjevikker var en modsætning mellem to forskellige metoder, mellem demokrati og diktatur. Begge retninger ville det samme, men metoderne var vidt forskellige.[51] Det skal imidlertid ikke, erklærer Kautsky noget uklart, forstås på den måde, at socialismen er målet, og at diskussionen er en diskussion om, hvorvidt demokrati eller diktatur er det bedste middel til realisering af dette mål. Forholdet mellem demokrati og socialisme er ikke som et forhold mellem midler og mål. Forholdet er snarere det, at både demokrati og socialisme er midler, midler for et mål som består i ophævelsen af enhver form for udbytning og undertrykkelse. Demokrati er her et lige så nødvendigt middel som socialisme. Socialisme uden demokrati er utænkelig:

> »For os er socialisme uden demokrati utænkelig. Vi forstår ved den moderne socialisme ikke kun produktionens samfundsmæssige organisering, men også samfundets demokratiske organisering. Socialismen er derfor for os uløseligt forbundet med demokratiet. Ingen socialisme uden demokrati«.[52]

Demokrati betyder for Kautsky ikke blot flertalsstyre, men også beskyttelse af mindretallet, oppositionen.[53] Demokrati implicerer i det hele taget alle statsborgeres lige rettigheder.[54] Vigtig er også de demokratiske former: pressefrihed, organisationsfrihed og almindelig valgret.[55] I de moderne demokratiske stater udspiller klassekampen sig på fredelig vis og proletariatets revolution vil komme til at foregå under helt andre former end de klassiske borgerlige revolutioner.[56] Vi kan se, hvorledes Kautsky allerede her i 1919 foregriber den tidligere omtalte grundopfattelse fra »Materialistische Geschichtsauffassung«, ifølge hvilken de borgerlige revolutioner sætter det afgørende skel i den historiske udvikling, idet samfundsudviklingen, specielt den sociale og politiske udvikling, efter det tidspunkt antager en mere fredelig karakter. Og omvendt kaster den mere detaljerede redegørelse i Materialistische Geschichtsauffassung naturligvis lys over argumentationen i 1919. Til yderligere støtte for sin argumentation henviser Kautsky til Marx' udtalelser fra 1872 om mulighederne for fredelig overgang til socialisme i lande som England og Amerika.[57] Proletariatet behøver demokratiet og den fredelige udvikling - det udvikles, styrkes og modnes netop under disse forhold.[58] Endelig vender Kautsky sig også til begrebet »proletariatets diktatur«. En bogstavelig fortolkning af udtrykket »diktatur« ville implicere en ophævelse af demokratiet.[59] Diktatur som regeringsform indebærer undertrykkelsen af oppositionen, noget som Kautsky bestemt vender sig mod.[60] Der er endvidere hele spørgsmålet om

klassen og dens parti-repræsentation. En klasse kan godt være repræsenteret ved flere partier,[61] og et »proletariatets diktatur« som et enkelt af disse partiers diktatur ville ikke være et proletariatets diktatur i genuin forstand, men et diktatur af en del af proletariatet over en anden del af proletariatet.[62] Kautsky vil derfor fastholde et begreb om »proletariatets diktatur« som ensbetydende med demokrati. »Proletariatets diktatur« må simpelthen forstås som proletariatets herredømme »på demokratiets grundlag«.[63] Det bliver i den forbindelse af betydning at fastholde en sondring mellem at herske og at regere. En klasse kan kun herske, ikke regere. Et parti kan kun regere, ikke herske.[64] Som regeringsform må »proletariatets diktatur« implicere en normal vekslen af partier, som er ved styret.[65] Til sidst følger Kautsky disse mere generelle betragtninger op med en kritik af udviklingen i Rusland og bolsjevikkernes politik, bl.a. kritiserer han stærkt opløsningen af den konstituerende forsamling.[66]

I sit svar til Kautsky angriber Lenin dennes abstrakte, formelle opfattelse af demokrati. Kautsky stiller, erklærer Lenin, spørgsmålet om demokrati på god borgerlig vis som et spørgsmål om »demokratiet« slet og ret og glemmer helt klasseperspektivet.[67] Det er i den forbindelse, siger Lenin, karakteristisk, at Kautsky helt flytter tyngdepunktet i sin analyse fra relationen udbytter-udbyttede til relationen flertal-mindretal.[68] Kautsky har videre glemt, at *enhver* stat - qua stat - er en undertrykkelsesmaskine, og dette gælder også for staten i selv den mest demokratiske republik.[69] Hvad angår kritikken af proletariatets diktatur, så argumenterer Kautsky her ud fra en bestemmelse af dette som en regeringsform. Proletariatets diktatur er imidlertid ikke blot en regeringsform, men en stat af en helt ny type.[70] Endelig anfægter Lenin Kautskys henvisning til Marx i spørgsmålet om fredelig - voldelig overgang til socialismen: For det første havde Marx selv fremhævet, at der her var tale om undtagelser, for det andet havde imperialismen på dette tidspunkt endnu ikke foldet sig ud med dens eksterne og interne effekter og for det tredie var såvel England som Amerika den gang uden en stående hær af betydning, et forhold der helt havde ændret sig siden Marx' tid.[71] Kun ved at forveksle den formelle juridiske lighed med en faktisk lighed bliver det muligt for Kautsky at tale om »demokratiet« slet og ret, som om det var en samfundsmæssig realitet:

> »Forgabet i demokratiets »renhed« begår Kautsky *tankeløst* den samme lille fejltagelse, som alle borgerlige demokrater bestandig begår, nemlig den, at han forveksler formel lighed ... med faktisk lighed. En bagetel!«[72]

Der er en gabende modsætning mellem på den ene side den faktiske økonomiske og sociale ulighed og på den anden side den statsretlige lighed, der udgør grundlaget for talen om demokratiet slet og ret. Kritikken af denne modsætning er også et grundtema i den marxistiske kritik af det borgerlige demokrati, et tema, der anslås allerede af Marx i hans kritik af den Hegelske Retsfilosofi:[73] Ligesom de kristne er lige i himlen, men ulige på jorden, således

er den borgerlige ideologis samfundsmedlemmer lige i den politiske himmel, men ulige i den faktiske samfundsmæssige virkelighed.[74] Eller som Trotski formulerer det i polemikken med Kautsky:

> »I de virkelige livsbetingelser, i den økonomiske proces, i de sociale forhold, i hverdagen bliver menneskene indbyrdes mere og mere ulige ... Men på det statsretslige overbygnings område forsvandt disse gabende modsætninger; der nåede kun juridiske skygger uden kød og blod hen. Junkeren, daglejeren, kapitalisten, proletaren, ministeren, skopudseren - alle er de lige, som 'borger', som 'lovgiver'. Kristendommens mystiske lighed er kommet til jorden i form af demokratiets naturretlige lighed. Men den er ikke kommet helt ned på jorden, til samfundets økonomiske grundlag«.[75]

Sammenfattende kan vi sige at Lenin langt mere end Kautsky fastholder perspektivet i en socialistisk demokratiforståelse: sønderbrydelsen af den klassiske bureaukratiske statsmaskine, nedbrydelsen af skellet mellem regerende og regerede og massernes aktive inddragelse i det politiske og samfundsmæssige liv. Han ser også klarere end kautsky nogle af de fundamentale brist i det borgerlige demokrati. Endelig undgår Lenin Kautskys tendenser til elitisme og evolutionisme. Til gengæld fastholder Kautsky mere konsekvent end Lenin betydningen af nogle fundamentale rettigheder såsom organisationsret, forsamlingsret, ytringsfrihed o.a., ligesom han klart markerer betydningen af en parti-pluralisme også under socialismen.

3. Rosa Luxemburg kontra Kautsky

Kautskyanismen fik sin endelige udformning som en distinkt politisk og teoretisk strømning i 1910 under det betydningsfulde opgør mellem Karl Kautsky og Rosa Luxemburg, et opgør som blotlagde væsentlige forskelle i opfattelsen af demokrati og socialisme samt den politiske strategi. Rosa Luxemburg hævdede i den opståede situation den opfattelse, at socialdemokratiet måtte føre igangværende masseaktiviteter videre. Man kunne ikke blive stående ved rene gadedemonstrationer og protestresolutioner, og idet hun knyttede linien tilbage til første omgang af massestrejkedebatten i 1905-06, anviste hun massestrejken som det næste skridt.[76] Her over for udviklede Karl Kautsky en såkaldt »Ermattungsstrategie«.[77] Dene »udmattelsesstrategi« udelukkede ikke afgørende slag, men disse måtte forberedes grundigt og udkæmpes på et gunstigt tidspunkt. Basis for udmattelsesstrategien var for det tyske socialdemokratis vedkommende tilvejebragt gennem den almindelige valgret, organisationsretten, pressefriheden og forsamlingsfriheden. Først når selve denne basis blev antastet, kunne man overveje brug af massestrejken. Massestrejken var for Kautsky - ligesom i 1905 - et defensivt våben.[78] Eftersom der ikke i den aktuelle situation var tale om noget angreb på dette »udmattelsesstrategiens« fundament, så kunne det heller ikke komme på tale at lancere massestrejke-parolen. I stedet skulle de igangværende gadedemonstrationer

fortsættes. Hverken frem eller tilbage. Det var Kautskys parole i 1910. I virkeligheden var Kautskys interesse for den foreliggende situation yderst begrænset. Han så mere frem til rigsdagsvalget i 1912. Efter dette valg, således skønnede han, ville der opstå en for socialdemokratiet langt gunstigere situation - så hvorfor så indlade sig på overilede eksperimenter.[79]

Kautskys fiksering ved parlamentsvalget i 1912 må naturligvis ses i sammenhæng med hans tidligere omtalte grundtese om magterobringen som en erobring af parlamentsflertallet og gennemførelsen af parlamentarismen. Selve skiftet i flertallet ville efter Kautskys opfattelse fundamentalt ændre parlamentarismens karakter. Som han formulerede det i sin senere polemik med Pannekoek:

> »Det er ikke den (: parlamentarismen, CS), hvis mekanisme forsager, men det er det borgerlige flertal, som forhindrer dens fungeren. Man bør forandre flertalet, og mekanismen vil komme i gang igen«.[80]

Heroverfor kunne Rosa Luxemburg aldeles ikke dele Kautskys optimisme m.h.t. det kommende rigsdagsvalg: Socialdemokratiet ville fortsat udgøre en minoritet i rigsdagen stillet over for et sammenspist reaktionært flertal.[81] Det afgørende er imidlertid, at diskussionen mellem Kautsky og Rosa Luxemburg afdækkede en uoverensstemmelse, der var langt mere fundamental, og som gik langt videre end til en noget forskellige vurdering af det kommende rigsdagsvalg i 1912.

I virkeligheden var der ikke blot tale om en forskellig stillingtagen til rigsdagsvalget i 1912. Hele diskussionen havde langt videre perspektiver: For Rosa Luxemburg var det et fremskridt at arbejderbevægelsens aktivitet udvidedes fra den rene parlamentariske virksomhed til også at omfatte aktioner udenfor parlamentets rammer.[82] Og når Kautsky nu trådte op imod massestrejkeagitationen så var dette for hende at se ensbetydende med et forsøg på at føre bevægelsen tilbage til parlamentarismens vej.[83] Rosa Luxemburg troede ikke, at man alene ad parlamentarismens brede landevej, på legal og konstitutionel vis, kunne marchere frem mod magterobringen.[84] Anderledes med Kautsky og partiledelsen. De var som fascineret af den tyske rigsdag - den rigsdag som Bismarck havde fået oprettet i 1871 som en bølgebryder, der kunne opfange revolutionære strømninger. Den rigsdag, hvortil der var almindelig valgret, men som var aldeles magtesløs, dels fordi der ikke var nogen parlamentarisme, dels fordi den dominerende stat i Tyskland var og forblev Preussen. Hvis socialdemokratiet skulle realisere 'Endziel', så kunne dette kun ske ved at knække junkernes magt. Før eller siden måtte det da komme til et opgør. Rosa Luxemburg og venstrefløjen var ikke modstandere af Socialdemokratiets parlamentariske aktivitet, men de mente at den afgørende styrkeprøve ville falde uden for parlamentet. At junkerne frivilligt ville give magten fra sig stillet ansigt til ansigt med en socialdemokratisk behersket rigsdag, var

for dem en stor illusion. Antagelig har Rosa Luxemburg følt sig overbevist om at partiet længe inden det nåede rigsdagsflertallet ville blive tvunget ud i illegaliteten.

Men hvis det forholder sig således, at det endelige opgør vil falde udenfor parlamentet så må partiet også forberede arbejderne til en sådan styrkeprøve. Dette kan dels gøres ved organisation og propaganda - men først og fremmest ved at arbejderne lærer af egne erfaringer. Selv Kautsky havde indrømmet muligheden af en massestrejke i den »sidste kamp«. Men hvorledes skulle en sådan kunne iværksættes, hvis ikke masserne forinden var blevet skolet og forberedt gennem en hel periode af massestrejker?[85] Det det gælder om, er først og fremmest at opbygge en revolutionær bevidsthed. Selv hvis den fremkaldte bevægelse led nederlag, ville den have haft sin berettigelse, når blot proletariatets klassebevidsthed var blevet styrket gennem aktionerne. Rosa Luxemburg var utvivlsomt parat til i givet fald at sætte hele organisatinsapparatet på spil i aktioner, der kunne styrke den revolutionære elan. Allerede på Jenakongressen i 1905 havde hun erklæret:

> »Nej, ikke organisatinen frem for alt, men oplysningens revolutionære ånd frem for alt! Det er meget vigtigere...«.[86]

Men det var netop på dette punkt, at den radikale venstrefløj måtte komme i konflikt med fagforeningsfolkene.

For Rosa Luxemburg var den preussiske valgreformbevægelse i 1910 altså ikke blot en bevægelse med et begrænset politisk mål for øje, men udgangspunkt for så at sige en generalprøve i en mere tilspidset form for klassekamp.[87] Det gjaldt om dristigt at udnytte situationen: Her var endelig en lejlighed til på tysk grund at lære de tyske arbejdere at aktionere, at gennemføre massestrejker i praksis.

Ved en nærmere analyse viser det sig, at diskussionen mellem Kautsky og Rosa Luxemburg i 1910 rummer to centrale og sammenhængende problemstillinger: Den ene problemstilling er det netop omtalte spørgsmål om den fredelige parlamentariske overgang til socialismen og i det hele taget strategien i kampen for socialisme. Det andet spørgsmål er mere implicit indeholdt i den fremførte argumentation og vedrører problemet om arbejderbevidsthedens og klasseorganisationens udvikling. Lad os forsøge en afsluttende præcisering af denne sidstnævnte problematik.

For Kautsky er såvel arbejderbevidstheden som klasseorganisation produkter af udviklingens lovmæssighed. Partiet kunne forberede og tilpasse sig denne udvikling ved agitation og propaganda og ved at udbygge organisationsapparatet, men i øvrigt måtte man afvente det tidspunkt, hvor de objektive omstændigheder havde sat revolutionen på dagsordenen. en revolution som han, som vi tidligere har set det, forestillede sig som et skift indenfor det bestående statsapparat, erobringen af det parlamentariske flertal. Udviklin-

gen af klassebevidstheden og organisationsapparatet er hos Kautsky så at sige noget, der etableres »ovenfra«, og hvad specielt teorien angår, var det Kautsky, der først formulerede den velkendte indpodningsteori, tesen om at teorien er udviklet udenfor klassen af borgerlige intellektuelle og derefter indplantet i klassen »udefra«.[88] Denne udvikling af organisation, bevidsthed og teori sker vel at mærke inden revolutionen og er en forudsætning for denne. For Rosa Luxemburg derimod skabes og udvikles klassebevidstheden og organisationen i aktiv kamp. Udviklingen i arbejderbevidstheden og organisationen er en lang læreproces, hvor proletariatet lærer af egne erfaringer og i kamp mod modstående klasser og ideologier.[89] Denne kamp spænder over et bredt felt og gennemløber mange faser og med perioder med fremgang såvel som perioder med tilbagegang eller stagnation. I denne lange læreproces lærer proletariatet af egne indvundne erfaringer og også nederlagene kan her have en bevidsthedsfremmende effekt.[90] Denne Rosa Luxemburgs fremhævelse af det spontane element er ikke ensbetydende med en total fornægtelse af ledelseselementet.[91] Ej heller må vi læse Rosa Luxemburg som fortaler for en fritsvævende aktivisme:

> »Proletariatet er ikke almægtigt..., hele dets magt består alene i fuldbyrdelsen af den revolutionære del af den kapitalistiske udviklingstendens«.[92]

Rosa Luxemburgs udtalelser om betydningen af den revolutionære kamp, den bevidste aktivitet, må også læses i sammenhæng med hendes teori om objektive tendenser, »sagens logik«. Tendensen henimod socialisme sejrer her, hvis den politiske arbejderbevægelse kraftigt arbejder i den retning. De objektive tendenser formidles og realiseres gennem klassekampen.[93] Hos Kautsky derimod tilpasser menneskene sig udviklingens lovmæssigheder, lovmæssigheder der går i én uafvendelig retning. Rosa Luxemburg er dialektiker. Karl Kautsky er evolutionist.

Rosa Luxemburgs og Karl Kautskys standpunkter i massestrejkedebatten er klart konsekvenser af deres teorier om klassekampens og arbejderbevidsthedens udvikling, teorier som igen må ses i sammenhæng med deres grundlæggende teoretiske opfattelser. Kautskys evolutionistiske og socialdarwinistiske farvede materialistiske historieopfattelse fører til en klasseteori og en taktik, der lægger hovedvægten på tilpasningen til omstændighederne medens Rosa Luxemburgs dialektiske grundopfattelse fører til en klasse og bevidsthedsteori samt en revolutionær taktik med hovedvægten på den dialektiske enhed af aktiv indsats og objektive omstændigheder, den bevidste ledelse og massernes spontanitet, kampen for endemålet og den dagsaktuelle kamp.

Forskellen i strategiopfattelse havde dog også et andet grundlag, nemlig den forskellige opfattelse af sammenhængen mellem kapitalisme og demokrati. Kautsky foretager her, som vi har set det, en slags sammenkobling. Men netop en sådan sammenkobling havde Rosa Luxemburg altid vendt sig stærkt

imod, helt tilbage fra den store revisionisme-debat omkring århundredskiftet. Rosa Luxemburg angreb den gang Bernsteins grundtese om nødvendig sammenhæng mellem kapitalisme og demokrati samt hele forestillingen om en uundgåelig og fortsat fremadskridende demokratisk udvikling.[94] Historisk har kapitalismen været associeret med mange forskellige slags politiske styreformer: konstitutionelt monarki med begrænset valgret, bonapartisme, demokratisk republik o.s.v.:

> »Der lader sig ikke konstruere nogen almindelig absolut sammenhæng mellem den kapitalistiske udvikling og demokratiet. Den politiske form er hver gang resultatet af hele summen af politiske, indre og ydre faktorer og tillader inden for sine grænser hele skalaen fra det absolutte monarki til den demokratiske republik«.[95]

Selv om vi imidlertid holder os til det borgerlige samfunds nyeste historie, erklærer Rosa Luxemburg videre, kan vi heller ikke her konstatere nogen éntydig tendens i retning af større demokrati, således som Bernstein forestiller sig det.[96] Tværtimod, det klassiske liberale demokrati er for nedadgående, idet det udhules af imperialismen og militarismen:

> »Men hvis verdenspolitikken og militarismen bevæger sig i *opstigende* kurve i den nuværende fase, så må slutningen deraf være, at det borgerlige demokrati viser en *nedadgående* kurve«.[97]

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at Rosa Luxemburg - allerede her i 1902 - i løbet af sin videre argumentation antyder muligheden for fascistisk magtovertagelse. Det sker i forbindelse med en diskussion af modsætningen mellem det borgerlige demokratis form og dets reelle klasseindhold, hvor hun bl.a. fremfører følgende betragtning:

> »De formelt set demokratiske institutioner bliver også i deres indhold til de herskende klasseinteressers værktøj. Dette bringes for dagen på endnu mere håndgribelig måde ved den kendsgerning, at demokratiet viser tendens til at fornægte klassekarakter og slå om i at være værktøj for folkets virkelige interesser, så bliver de demokratiske former selv offer for bourgeoisiet og dets statslige repræsentation«.[98]

Rosa Luxemburg foregriber her for det første den senere tyske udvikling og demonstrerer i det hele taget en langt større realitetssans end Bernstein og Kautsky med deres optimistiske forestillinger om en ubrudt og jævnt fremadskridende, fredelig, parlamentarisk udvikling. Men hun får også her formuleret de første ansatser til en opfattelse, som siden har været udbredt i den marxistiske tradition: Så længe det privatkapitalistiske erhvervsliv fungerer uden større vanskeligheder, og det socialistiske alternativ blot forekommer som en ufarlig opposition indkapslet og holdt nede af massernes tro på den borgerlige sociale orden som evig naturform samt den borgerlige ideologis og det borgerlige ideologiske apparats massive tryk, så længe tolereres også den fredelige kappestrid mellem forskellige partier og retninger, en kappestrid som foregår

helt og holdent på det borgerlige samfunds præmisser. Fra det øjeblik, det kapitalistiske system imidlertid er i alvorlig krise, og/eller såfremt det blot er så meget som et tilløb til en overgang til socialistisk dominans og en inddragelse af systemtranscenderende præmisser i den politiske debat, fra dette øjeblik brydes også de »demokratiske spilleregler«, og en række sanktioner bringes i anvendelse lige fra kapitalflugt og andre finansielle sanktioner[99] til en åben nedlæggelse af alle demokratiske institutioner med følgende fri bane for de fascistiske stormtropper.[100] Dette skal ikke forstås som nogen a priori dogmatisk antagelse, men simpelthen som en grunderfaring i den politiske arbejderbevægelses lange kamp, og indtil det modsatte er bevist, vil man antage, at de borgerlige systemer ligner andre og tidligere klassebaserede systemer, ved at den herskende klasse ikke uden sværdslag opgiver sine positioner, men tværtimod, så snart disse for alvor trues, forsvarer dem med alle tænkelige midler. Og på dette skær strander i følge denne opfattelse både den revisionistiske og den Kautskyanske socialisme.

Denne teori er nok noget firkantet, men det Kautskyske og det revisionistiske socialdemokratis fredelige parlamentariske vej til socialismen har unægtelig alt for ofte antaget karakter af et sørgeligt optog, hvor arbejderne i disciplinerede kolonner og med bagbundne hænder er blevet ført frem til den store historiske massakre.[101] Det er videre vigtigt at fastholde, at kapitalismen som økonomisk-social system og det borgerlige demokrati som politisk system ikke er forbundne med nogen nødvendighed. For arbejderbevægelsen betyder dette, at de borgerlige demokratiske rettigheder og positioner ikke er givne én gang for alle, men at de må fastholdes i kamp.

Vi må nemlig her forstå Rosa Luxemburgs kritik ret. Rosa Luxemburg er ikke modstander af de demokratiske institutioner og rettigheder. Tværtimod fremhæver hun disse som værende uomgængelige for arbejderne i deres emancipationskamp:

> »Arbejderklassen kan ikke opbygge en organisation eller en bevidsthed uden bestemte politiske forudsætninger, som muliggør en åben klassekamp, d.v.s. uden demokratiske institutioner indenfor statens rammer«.[102]

Problemet er imidlertid efter hendes opfattelse dette, at borgerskabet ikke længere er objektivt interesseret i at fastholde de demokratisk-politiske institutioner, som det selv i sin tid bar frem i kampen mod feudalismen, dels fordi borgerskabet har fået gennemført de ændringer i statsorganismen, som var mest nødvendige i relation til produktivkræfternes videre udvikling (nationalstaten, et moderne forvaltningssystem o.s.v.), medens de »rent demokratiske ingredienser« her spiller en mindre fremtrædende rolle,[103] dels på grund af den kombinerede effekt af den fremvoksende arbejderbevægelse på den ene side og militarismen og imperialismen på den anden side.[104] Rosa Luxemburgs pointe er altså den, at arbejderne er vitalt interesserede i de borgerlige-

demokratiske institutioner, men borgerskabet selv har mistet interessen herfor eller endog er parat til at nedlægge disse, hvis dets objektive interesser dikterer dette. Rosa Luxemburg drager heraf den konklusion, at skal de demokratiske rettigheder og positioner forsvares - og det skal de - så må det være arbejderne, der forsvarer dem.[105]

Denne teori, som gælder udviklingen i de lande, hvor der findes forholdsvis udviklede kapitalforhold og borgerlig-demokratiske institutioner, finder sin parallel i hendes teori om forholdet mellem borgerlig og socialistisk revolution i Rusland. Også her er kampen for demokratiske rettigheder og positioner en integrerende bestanddel af arbejderklassens kamp. Også her er borgerskabet vaklende i sin holdning til de borgerlig-demokratiske institutioner. Forskellen er blot den, at i Rusland eksisterede disse institutioner endnu ikke. Rusland havde endnu ikke haft sin borgerlige revolution. Rosa Luxemburg kommer videre til en konklusion, som stort set ligger på linie med Lenins velkendte: den kommende revolution i Rusland kunne kun blive en borgerlig revolution, men anført af proletariatet.[106] I de udviklede vestlige lande tildeles arbejderne altså en særlig rolle ved bevarelsen og forsvaret af de borgerlig-demokratiske institutioner, eventuelt mod angreb fra borgerskabet selv. I lande som Rusland tildeles arbejderne en særlig rolle i forbindelse med tilkæmpelsen af de borgerlig-demokratiske institutioner, en tilkæmpelse som eventuelt må foregå uden borgerskabets medvirken eller måske endog mod dets vilje.[107] Endelig var der også en sammenhæng mellem Rosa Luxemburgs teori om proletariatet og forsvaret, henholdsvis tilkæmpelsen, af de demokratiske institutioner og hendes teori om den adækvate taktik og kampmetode:

Når det borgerlige demokrati, selv dér hvor det var mest udviklet, var truet af virkningerne af den tiltagende imperialisme og militarisme, så kunne kampen slet ikke holdes inden for de snævre parlamentariske rammer. Kampen måtte før eller siden udvides til regulære masseaktioner. Der er altså en sammenhæng mellem Rosa Luxemburgs teori om forholdet mellem borgerlig og socialistisk revolution, teorien om taktikken og hendes imperialismeteori, en sammenhæng som vi finder generelt hos teoretikerne på II. Internationales marxistiske venstrefløj.

Når den radikale venstrefløjs teoretikere nemlig kunne se mere realistisk på udviklingen og spørgsmålet om socialisme og demokrati end Bernstein og Kautsky, så hænger dette bl.a. sammen med dette, at de mere end de andre retninger i II Internationale var opmærksomme på de interne effekter af imperialismen og militarismen. I årene op mod 1914 blev teorien om »imperialismen« et stadigt mere fremtrædende element i den radikale venstrefløjs teoretiske grundlag:

> »Spørgsmålet om militarismen og imperialismen er i dag omdrejningspunktet i det politiske liv, i dette og ikke f.eks. i spørgsmålet om ministeransvarlighed og andre rent parlamentariske krav ligger svaret på den politiske situation«,

skriver Rosa Luxemburg i 1912.[108] Allerede i 1899 havde hun i »Sozialreform oder Revolution?« antydet den teori, som hun senere skulle udvikle yderligere i sin »Die Akkumulation des Kapitals«.[109] Grundtesen er her den, at det kapitalistiske produktionssystem kun er levedygtigt, så længe det har ekspansionsmuligheder - og Rosa Luxemburg peger her på de økonomiske tilbagestående lande som ekspansionsfelter for den akkumulerede kapital. Når engang alle ikke-kapitalistiske sektorer er blevet »udfyldt«, vil kapitalismen bryde sammen som følge af sine indre modsætninger.[110] Men dette er rent teoretisk, thi længe inden dette tidspunkt er nået, vil rivaliseringer mellem de imperialistiske magter hidføre krige, og i kølvandet på disse vil følge socialistiske revolutioner.[111] Også Kautsky havde oprindelig haft en sådan opfattelse i sin »Der Weg zur Macht« fra 1909 havde han talt om, at imperialismen var det »eneste håb« for det bestående samfund.[112] Internt betød den imperialistiske politik imidlertid stigende rustningsudgifter, der af de magthavende søgtes væltet over på proletariatet, og udadtil betød imperialismen skærpede modsætninger mellem stormagterne. Europa drev hen imod en krig.[113]

> »Uro, mistillid, usikkerhed overalt, den gennem kapoprustningen allerede forstærkede nervøsitet kommer til et højdepunkt. Verdenskrigen rykker nu truende nær; men krigen betyder også revolution«.[114]

I 1912 havde Kautsky imidlertid ændret opfattelse: Nok har kaprustningen økonomiske årsager, men den er ikke en økonomisk nødvendighed.[115] Og ligesom de konkurrerende økonomiske virksomheder inden for den enkelte nation efterhånden søger at dæmpe den uhæmmede konkurrence ved dannelse af truster, karteller o.lign., således ser de rivaliserende stormagter efterhånden en fordel i at komme til en forståelse, at søge deres interesser varetaget ved fredelige midler.[116]

> »... jo mere det bliver tydeligt, at fortsættelsen af konkurrencekampen ruinerer alle de deltagende, desto nærmere kommer det stade, i hvilket staternes konkurrencekamp bliver sat ud af spillet pga. deres kartelforhold. Det betyder intet mindre end afkald på den hjemlige kapitals ekspansion, men kun overgangen til en billigere og mere ufarlig metode...«[117]

Jeg tror, vi her er ved den væsentlige ændring i Kautskys opfattelse. Forestillingen om imperialistiske rivaliseringer, der fører til krig - og dermed til revolution - der var en integrerende bestanddel af venstrefløjens politiske forestillingsverden, deltes ikke længere af Kautsky. Det er imidlertid netop forventningen om det snarlige opgør, revolutionens nærhed, der danner baggrunden for venstrefløjens energiske bestræbelser for at få partiet til at slå ind på en aktivistisk linie. Socialdemokratiet måtte udnytte de givne lejligheder - som f.eks. den preussiske valgreformkrise i 1910 - til at øve proletariatet i omfattende masseaktioner, der samtidig styrker klassebevidstheden. Både Rosa

Luxemburg og Anton Pannekoek talte således om en hel periode af massestrejker og andre aktioner,[118] og Rosa Luxemburg understreger netop partiets opgaver i den forbindelse:

»... således må heraf udledes den indlysende pligt, at forberede masserne på deres opgaver og at sørge for, at de, når situationen er moden, ikke kun under stemningens indskydelse i forbitrelse griber til massestrejkens våben, men at de drager i felten som en politisk skolet, præcist overvejende hær af klassekæmpere under Socialdemokratiets føring«.[119]

Allerede i 1899 havde Rosa Luxemburg hævdet, at imperialismen internt har den virkning, at demokratiet trænges tilbage.[120] Også dette blev et fremtrædende punkt i den radikale fløjs tankegang.[121] Imperialismen styrker bureaukratiet, hæren og i det hele taget den udøvende magt på parlamentets bekostning. Denne udvikling påtvinger imidlertid derfor proletariatet nye aktionsformer, hvoriblandt massestrejken er den vigtigste.[122] Og på den anden side har byrden af de stigende rustningsudgifter en radikaliserende virkning på masserne, og således forberedes basis for en ny taktik. I det hele taget bevæger man sig ind i en periode, hvor de stærkeste magtmidler efterhånden vil blive bragt i anvendelse fra begge sider.[123] Man ser, hvorledes »imperialismen« for venstrefløjen virkelig var »centralaksen« i det politiske liv: Både eksternt og internt skabte den de nødvendige betingelser for revolutionen og krævede omvendt også denne.

4. Rosa Luxemburg og Lenin

Vi kan nu igen springe frem til den debat der udløstes af den russiske revolution. Også Rosa Luxemburg deltog nemlig i denne debat, omend fra en anden indfaldsvinkel og med en anden intention end henholdsvis Lenin og Trotski. Vores gennemgang af demokrati-socialisme problematikken kan passende afsluttes med en fremdragelse af Rosa Luxemburgs kritik af bolsjevikkernes konkrete udformning af proletariatets diktatur under den russiske revolutions samt en efterfølgende præcisering af hendes egen opfattelse af proletariatets diktatur - således som denne kom til udtryk i den tyske situation.

Rosa Luxemburg fremfører en kritik på flere punkter, men det i sammenhængen her vigtigste stridsspørgsmål var spørgsmålet om den konkrete udformning af proletariatets diktatur. Rosa Luxemburg var her ikke uden forståelse for situationens tvang: Da middelstanden, den borgerlige og småborgerlige intelligens, efter oktoberrevolutionen boykottede sovjetmagten med det formål at lamme vigtige samfundsfunktioner, var radikale modforholdsregler nødvendige, erklærer hun:

»Da kom netop det socialistiske diktatur til udtryk som ikke må vige tilbage for nogen form for magtbud for i fællesskabets interesse at fremtvinge eller forhindre bestemte forholdsregler«.[124]

Dette er dog kun den ene side af sagen. Livsvigtig for den socialistiske revolution er også massernes aktive inddragelse i det politiske liv:

»Det borgerlige klasseherredømme har ikke brug for, at hele folkets masse bliver politisk opdraget og skolet ... For proletariatets diktatur er dette imidlertid livselementet...«[125]

Rosa Luxemburgs kritik af bolsjevikkerne i spørgsmålet om proletariatets diktatur må læses med hendes bevidsthedsteori i erindring: arbejderbevidsthedens udvikling til socialistisk klassebevidsthed er en læreproces, og masserne lærer her først og fremmest gennem egen deltagelse i det politiske liv. Det er også kun gennem en massemobilisering, at den socialistiske opbygning kan gennemføres:

»Kun erfaringen er i stand til at virke korrigerende og åbne nye veje. Kun det uhæmmede skummende liv finder på tusind nye former, improvisationer, udløser *skabende kraft*, korrigerer selv alle fejlgreb... *Hele* folkemassen må deltage, ellers bliver socialismen bevilget, dekreteret af et dusin intellektuelle fra et skrivebord... Socialismens praksis kræver en fuldstændig åndelig omvæltning hos masserne, som gennem århundreder er blevet degraderet under det borgerlige klasseherredømme. Sociale instinkter i stedet for egoistiske, masseinitiativer i stedet for sløvhed; idealisme som fører over alle lidelser. O.s.v.«.[126]

Denne for revolutionen så livsvigtige massemobilisering er imidlertid umulig uden uhindret forsamlingsfrihed, mødefrihed, pressefrihed o.s.v. Der må også være frihed for forskellige retninger og partier inden for proletariatets diktatur:

»Frihed kun for regeringstilhængerne, kun for medlemmer af et parti - selv om de er aldrig så mange - er ingen frihed«.[127]

Dette skal ikke forstås som en tilslutning til Kautskys formel: Demokrati eller diktatur. Tværtimod afviser Rosa Luxemburg eksplicit Kautskys abstrakte »demokratisme« og hans tilslutning til mensjevikkernes standpunkt.[128] Proletariatet må straks, erklærer Rosa Luxemburg, gribe til socialistiske forholdsregler og i stedet for det borgerlige demokrati sætte et socialistisk demokrati. Proletariatets diktatur indebærer for Rosa Luxemburg såvel den energiske bekæmpelse af borgerskabet og kontrarevolutionen som massernes aktive inddragelse i det politiske liv gennem det bredeste socialistiske demokrati:

»Det er proletariatets historiske opgave, når det kommer til magten, at skabe et socialistisk demokrati i stedet for det borgerlige demokrati, ikke at afskaffe ethvert demokrati ... Socialistisk demokrati begynder samtidig med demonteringen af klasseherredømmet og opbygningen af socialismen. Det begynder i samme øjeblik, det socialistiske har erobret magten. Det er intet andet end proletariatets diktatur. Javel: diktatur! Men dette diktatur består i måden at *anvende* demokratiet på, ikke i dets afskaffelse, det består i energiske, beslutsomme indgreb i det borgerlige samfunds veletablerede og økonomiske forhold, uden hvilken den socialistiske omvæltning ikke lader sig virkeliggøre. Men dette diktatur må være klassens værk, ikke et lille førende mindretals i klassens navn...«.[129]

Som vi har set, fremhævede også Lenin betydningen af, at den ved revolution etablerede »halvstat« er af en sådan beskaffenhed, at den »straks« begynder at »dø bort«, og han understregede lige så energisk som Rosa Luxemburg betydningen af at nedbryde skellet mellem de regerende og de regerede og inddragelsen af masserne i det politiske liv. Men Lenin måtte også i løbet af sovjetmagtens første år konstatere en begyndende bureaukratisk deformation, og han taler i den forbindelse om Sovjetstaten som en bureaukratisk deformeret arbejderstat.[130] Det vil falde uden for mit emne i artiklen her at følge den faktiske udformning af proletariatets diktatur i Sovjetunionen i løbet af revolutionen, borgerkrigen og 20'ernes partikampe.[131] Det er dog på sin plads at fremhæve det forhold, at »Proletariatets diktatur« i Rusland blev etableret ikke under ideale forhold i et udviklet kapitalistisk land med en udviklet arbejderklasse, men i et tilbagestående land hærget af krig og borgerkrig og omgivet af fjender på alle sider. Denne erkendelse må være udgangspunktet for enhver genuin historisk-materialistisk analyse. Dette erkendtes da også fuldt ud af Rosa Luxemburg.[132] Rosa Luxemburg rettede i den forbindelse en hovedanklage mod det tyske socialdemokrati for ved sin fejlslagne politik at have bidraget til netop den isolering af den russiske revolution, som igen var en af årsagerne til den bureauratiske deformation af proletariatets diktatur.[133] Rosa Luxemburgs kritik af den russiske revolution bør altså læses med Juniusbrochuren in mente.

Spørgsmålet om den konkrete udformning af proletariatets diktatur havde for de russiske bolsjevikker rejst sig som et spørgsmål om udformningen af den korrekte taktik i en bestemt periode. Snart skulle spørgsmålet rejse sig på samme måde for Rosa Luxemburg og venstrefløjen i det tyske parti. Alternativet, som det tegnede sig for Rosa Luxemburg i november 1918, var socialisme eller militarisme og reaktion.[134] Rent faktisk udviklede der sig i Tyskland, ligesom året før i Rusland, en dobbeltmagt: Ved siden af det smuldrende statsapparat opstod et netværk af arbejder- og soldaterråd. Men medens udviklingen i Rusland endte med oktoberrevolutionen, så endte den tyske udvikling med nedkæmpelsen af spartakisterne i januar 1919 og valget af en forfatningsgivende nationalforsamling. I spørgsmålet om den forfatningsgivende nationalforsamling vendte Rosa Luxemburg sig straks i november 1918 mod tanken om valget af en sådan - blandt andet ville en sådan nationalforsamling være uden værdi, så længe junkerne, militæret og bureaukratiet ikke var knægtet. Desuden satsede Rosa Luxemburg som nævnt på udviklingen af arbejder- og soldaterrådene. Da imidlertid selve den nationale arbejder- og soldaterrådskongres i december 1918 vedtog at støtte forslaget om valg af en nationalforsamling,[135] og afholdelse af valg til en sådan altså var uundgåelig, gik hun ind for, at man skulle deltage i valgene.[136] Dette kan naturligvis ikke fortolkes som en principiel tilslutning til nationalforsamling fremfor rådsrepublik. Allerede i december 1918 havde hun i en artikel i »Rote Fahne« klart

og utvetydigt taget stilling til netop spørgsmålet om borgerlig-demokratisk republik eller rådsrepublik:[137] Enten nationalforsamling eller magten til arbejder- og soldaterrådene, enten afkald på socialismen eller også uforsonlig klassekamp mod bourgeoisiet, det var spørgsmålet.[138] Den tanke at ville virkeliggøre socialismen ad parlamentarisk vej ved en simpel flertalsbeslutning i den lovgivende forsamling er, erklærer Rosa Luxemburg, rent utopisk, en »idyllis plan«.[139] En sådan »plan« tager slet ikke de historiske erfaringer i betragtning, erfaringer fra såvel de proletariske som de borgerlige revolutioner. Hverken i England eller i Frankrig kunne de borgerlige revolutioner føres igennem ene og alene ved hjælp af et borgerligt flertal i forsamlingerne. I England måtte parlamentet udruste en særlig »parlamentarisk hær«, der førte revolutionen igennem med væbnet magt. I Frankrig begyndte revolutionen med, at stænderforsamlingen erklærede sig som nationalforsamling med afholdelse af fælles møder mellem stænderne. Men heller ikke her var det borgerlige flertal i forsamlingen i sig selv tilstrækkeligt. Den franske revolution udviklede sig videre under presset fra indre og ydre fjender til det revolutionære diktaturs fase. Så lidt, konkluderer Rosa Luxemburg, var altså det borgerlige »flertal« værd, da det gjaldt om at kæmpe de borgerlige revolutioner igennem.[140] Hvor meget mere, erklærer Rosa Luxemburg videre, vil disse betragtninger ikke være gyldige for den proletariske revolution? Hvad var nemlig modsætningen mellem borgerskab og feudalisme mod den nutidige modsætning mellem kapital og arbejde? Det gælder her ikke blot kampen mellem klasser og systemer, men kampen mod ethvert klassesamfund overhovedet:

> »Det er den sidste store kamp, i hvilken det går om udbytningens væren eller ikke-væren, om et vendepunkt i menneskehedens historie, en kamp, hvor der ikke findes nogen smutvej, intet kompromis, ingen nåde. Og denne sidste kamp, der overgår alt indtil nu i opgavens storslåethed, skal bringe i stand, hvad ingen klassekamp, ingen revolution nogensinde har frembragt: at opløse to verdeners dødskamp i parlamentariske ordduellers og flertalsbeslutningers sagte susen!«.[141]

Parlamentarismen havde en vis berettigelse i en bestemt fase af klassernes udvikling, men nu har den borgerlige parlamentarisme på samme måde som det borgerlige klasseherredømme selv mistet »livets ret«, klassekampen træder nu mere åbent og utilsløret frem:

> »Også parlamentarismen var en arena for proletariatets klassekamp, sålænge det borgerlige samfunds rolige hverdag varede ved: den var tribunen, fra hvilken masserne samlet omkring socialismens fane kunne skoles til den politiske kamp. Idag står vi midt i den proletariske revolution, og i dag gælder det om at fælde selve den kapitalistiske udbytnings træ. Den borgerlige parlamentarisme har, ligesom det borgerlige klasseherredømme, hvis fornemste politiske mål den er, overlevet sig selv. Nu træder klassekampen i dens utilslørede, nøgne skikkelse ind i ringen.«[142]

Ligesom Lenin, understreger Rosa Luxemburg altså, at man har bevæget

sig fra den lange fredelige periode med borgerlig-parlamentarisk demokrati over i en ny periode med krige,kriser og skærpet klassekamp, en periode, som kun kan ende med enten socialismens sejr eller fascisme, militærdiktatur og imperialisme. Dette er alternativet.

Sammenfattende kan vi sige, at Lenin og Rosa Luxemburg havde en klarere forståelse af begrænsninger og modsætninger i det borgerlige demokrati end Kautsky. De fremhævede også dettes historisk betingede karakter, hvor Kautsky efterhånden kom til at se det borgerlige demokratis politiske institutioner som værende permanente, uomgængelige også under socialismen. Til gengæld fastholdt Kautsky - ligesom i øvrigt også Rosa Luxemburg - betydningen af mindretalsbeskyttelse og partipluralisme. Lenin og Rosa Luxemburg havde videre en langt bedre forståelse af periodens karakter og forudså den kommende katastrofe: imperialismens og krigens periode, men også perioden, hvor den socialistiske revolution rejste sig som en konkret opgave. Til gengæld foregreb Kautsky med sin teori om en »udmattelsesstrategi« en senere vigtig diskussion om den socialistiske bevægelses muligheder og opgaver i en længere periode med kapitalistisk stabilisering og relativt udviklet borgerligt demokrati. Det ville her være en påtrængende og vigtig opgave nøjere at få gennemtænkt betingelser og muligheder, som de folder sig ud langs en tidsakse, hvor perioder af én karakter afløses af perioder af en anden karakter - således som dette jo rent faktisk har været tilfældet i indeværende århundrede[143] - og hvor hver periode rejser specifikke krav til strategien, og hvor problemerne for socialismen og arbejderbevægelsen typisk har rejst sig ved *overgang* fra én periode med dénnes akækvate strategi og organisationsform.[144]

Noter:

* Alle citater, der ikke i forvejen er oversat til dansk, er oversat af Gerd Callesen.

1. Se for en nærmere diskussion af et begreb om »*masseideologi*«: Curt Sørensen, *Demokratidiktatur problematikken i den centraleuropæiske socialismes politiske teori ca. 1925-35. Rapport om et forskningsprojekt*, Institut for Statskundskab, Århus 1981, pp. 44-62. Se også Göran Therborn, *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, London 1980 - samt naturligvis den fælles inspirationskilde: Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, (1929-35), London 1971, pp. 323ff., 344ff. og 341ff.

2. Jfr. standardfremstillinger som for eksempel Wolfgang Abendroth, *Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung*, Frankfurt a.M. 1965, Julius Braunthal, *History of the International, 1864-1914*, London 1966, G.D.H. Cole, *A History of Socialist Thought*, vol. I-IV, London 1959-61, Lucio Coletti, *Bernstein und der Marxismus der II. Internationale*, Frankfurt a.M. 1971, Werner Hofmann, *Ideengeschichte der sozialen Bewegung*, Berlin 1971, George Lichtheim, *Marxism. A Historical and Critical Study*, London 1961, og Predrag Vranicki, *Geschichte des Marxismus*, I-II, Frankfurt a.M. 1971 og 1974. I det oven fremførte ligger også, at jeg må tage afstand fra forsøg på at »måle« marxismens udbredelse blandt arbejdere og partimedlemmer ved blot at se på, hvilke og hvor mange bøger de har læst - se

for sådanne misopfattelser og fejlagtige forsøg for eksempel Peter Kulemanns (i øvrigt fortræffelige) *Am Beispiel des Austromarxismus. Socialdemokratische Arbeiterbewegung in Osterreich von Hainfeld bis zur Dollfuss-Diktatur*, Hamburg 1979, pp. 21ff., og Hans-Josef Steinberg, *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie. Zur Ideologie der Partei vor dem 1. Weltkrieg*, Bonn-Bad Godesberg 1976, pp. 129ff. Jfr. i øvrigt ovenstående note 1.

3. Hvor dog i for eksempel Rusland også den stærke narodniki-tradition gjorde sig gældende. Se om denne tradition for eksempel: Franco Venturi, *Roots of Revolution*, London 1960, og Q.H. Radkey, *The Hammer under the Sickle*, New York 1963.
4. Navnlig, som bekendt, i Spanien, medens anarkismen og syndikalismen i Italien måtte vige for den socialistiske og noget senere kommunistiske tradition. Spørgsmålet om, hvorfor man i Spanien så længe bevarede en så stærk anarko-syndikalistisk tradition, medens dette ikke var tilfældet i Italien, og spørgsmålet om, hvorfor man i Europa generelt fik udviklet den nævnte hoveddeling, er stadig til dels ubesvarede - der er i den grad behov for en på én gang *historisk* og *komparativ* forskning i arbejderbevægelsens og socialismens udvikling.
5. Se note 2 samt for SPD's organisatoriske arbejde især Dieter Fricke, *Die deutsche Arbeiterbewegung 1969 bis 1914*, Berlin, DDR 1976.
6. Se den i note 2 anførte litteratur samt Massimo Salvadore, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, London 1979.
7. Se for en mere udførlig fremstilling og argumentation: Curt Sørensen, *Marxismen og den Sociale Orden*, Bnd.2, Grenå 1976.
8. Det slår for eksempel tydeligt igennem i også nyere fremstillinger og diskussioner som for eksempel Håkan Arvidsson Lennart Berntson, *Makten, Socialism och Demokratin*, Lund 1980; Ralph Miliband, *Marxism and Politics*, Oxford University Press 1977; samt Nicos Poulantzas: *State, Power, Socialism*, London, 1978.
9. Jeg støtter mig her til Karl Korsch, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, Frankfurt a.M. 1971, pp. 60 ff.
10. Karl Kautsky, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, II, Berlin 1927, p. 42.
11. Se fremstillingen og kritikken hos Korsch, *op.cit.*, pp.70 ff.
12. Kautsky, *op.cit.*, p. 437 og Korsch, *op.cit.*, pp. 72 ff.
13. Korsch, *op.cit.*, p. 72.
14. Kautsky, *op.cit.*, p. 775.
15. *Ibid.*, p. 437.
16. *Ibid.*, p. 431.
17. *Ibid.*, pp. 587 ff.
18. *Ibid.*, p. 566.
19. Således også Korsch, *op.cit.*, p. 92.
20. Se nærmere fremstillingen i min *Marxismen og den Sociale Orden, op.cit.*, pp. 299 ff.
21. *Ibid.*
22. Karl Kautsky til Franz Mehring 17.5.1893 i Paul Frölichs »Indledning« til Clara Zetkin Adolf Warski (Hrsg.), *Rosa Luxemburg. Gesammelte Werke*, Berlin 1923-28, Bnd. III, pp. 23-24.
23. Således også Carl E. Schorske, *German Social Democracy 1905-07. The Development of the Great Schism*, Cambridge, Mass. 1955, p. 43; og Massimo Salvarodi, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, London 1979. Salvadori understreger i dette fremragende værk *kontinuiteten* i Kautskys opfattelse. Dette er til dels rigtigt og i hvert fald en nyttig korrektion til Lenins renegat-tese fra 1918. Alligevel er jeg mere tilbøjelig til at tilslutte mig

en Wolfgang Abendroths tese om en *udvikling* i hele Kautskys teoretiske opfattelse - se Wolfgang Abendroth, *Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie*, Frankfurt a.M. 1969, pp. 36ff. Den angivne statsopfattelse og strategi findes anlagt hos Kautsky allerede langt tilbage i tid, og for så vidt har Salvadori ret og Lenin uret, men der er tale om en opfattelse, som *forstærkes* i årenes løb, sammenhængende med en stadig kraftigere fremtræden af det evolutionistiske element i den generelle teori. Jeg mener også, at man kan konstatere en slags »spring« i udviklingen, nemlig under anden fase af massestrejkedebatten i 1909-10. Salvadoris ekstreme overdrivelse af et synspunkt, der vitterlig har noget på sig, hænger, så vidt jeg kan se, sammen med hans noget ureflekterede overtagelse af integrationsteorien. Se for en kritik af denne min *Marxismen og den Sociale Orden*, *op.cit.*, Bnd. 2, pp. 310-16.

24. *Neue Zeit*, XXX, p. 732.
25. Karl Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, *MEW*, 17, p. 336. Smig. Karl Marx/Friedrich Engels, *Vorwort zum 'Manifest der kommunistischen Partei'*, (deutsche Ausgabe 1872), *MEW*, 18, p. 96.
26. *Marx an Ludwig Kugelmann 12. April 1871*, *MEW*, 33, p. 205.
27. Karl Kautsky i »Die Neue Taktik«, *Neue Zeit*, XXX, 2, 1912, her efter Antonia Grunenberg (Hrsg.), *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M. 1970, pp. 326-27.
28. Jfr. Karl Marx, *Der achzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*, *MEW*, 8, pp. 115-207; Karl Marx, *Der Bürgerkrieg in Frankreich*, *MEW*, 17, pp. 319-365; og W.I. Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, pp. 393-507. Jfr. videre fremstillingen og analysen i Projekt Klassenanalyse, *Zur Taktik der proletarischen Partei*, Berlin 1972. Man havde, hvad angår dette spørgsmål, ikke behøvet at vente helt til 1973 og gå så langt væk som til Chile for at hente denne erfaring hjem - den revolutionære marxismes teori om staten og revolutionen hører tværtimod til blandt arbejderbevægelsens første og mest elementære kamperfaringer.
29. Jeg tilslutter mig her den af Lucio Colletti fremførte argumentation: Lucio Colletti, »Power and Democracy in Socialist Society«, *New Left Review*, 56, 1969, pp. 19-26. Colletti henleder for det første ganske rigtigt opmærksomheden på det forhold, at Lenins argumentation i »Staten og Revolutionen« er rettet, ikke mod Bernstein og revisionismen, men mod Kautsky og vel at mærke Kautsky som vi kender ham fra 1901-10 og tidligere (altså *ikke* den Kautsky, der 1918 skrev »Kommunisme og Terrorisme« f.eks.). Argumentationen er med andre ord *ikke* rettet mod dem, der slet ikke vil »endemålet« (dem finder Lenin det slet ikke umagen værd at diskutere med), men mod dem, der vil »endemålet«, magterobringen, men *uden* at ville sønderbryde den gamle statsmaskine. For det andet bryder Colletti med den stalinistiske traditions fortolkning af »Staten og Revolutionen«, hvorefter »Staten og Revolutionen« blot skulle være et værk, der forsvarer anvendelsen af revolutionær vold (Revolutionen er vold. Kautsky er en socialdemokrat fordi han ikke ønsker vold). Kærnepunktet i Lenins »Staten og Revolutionen« er imidlertid ikke dette spørgsmål om vold-ikke vold, men det langt mere dybtliggende spørgsmål om nedbrydelsen af skellet mellem de regerende og de regerede, overgangen fra stat til ikke-stat.
30. Colletti, *op.cit.*, p. 20.
31. *Ibid.*, p. 20.
32. *Ibid.*, pp. 20-21.
33. Lenins udtryk - jfr. W.I. Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, p. 409. Jfr. også p. 477, hvor han taler om noget, som ikke længere er »en stat i egentlig forstand« og om »en simpel maskine«.
34. W.I.Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, se specielt pp. 491-506.
35. W.I. Lenin: Staten og revolutionen, Udvalgte værker 9, København 1976 s. 48. Jfr. også

følgende formulering: »At udvikle demokratiet *til dets yderste konsekvens*, at finde de *former*, under hvilke en sådan udvikling foregår, at prøve den i *praksis* osv. - alt dette udgør en del af opgaverne i kampen for den sociale revolution. Demokratisme taget for sig kan aldrig føre til socialisme. Men i det praktiske liv bliver demokratismen aldrig taget »for sig«, men »sammen med« andre fænomener, den vil udøve sin indflydelse på økonomien, fremme *dennes* udvikling, være underkastet den økonomiske udviklings indflydelse osv. Sådan er den levende histories dialektik«. sst. s. 82.

36. Således også Colletti, *op.cit.*, p. 22.

37. W.I. Lenin, *Die proletarische Revolution und der Renegat Kautsky*, *Werke*, 28, pp. 225-327.

38. W.I. Lenin: Staten og revolutionen, op.cit. s. 112.

39. Karl Kautsky, »die Neue Taktik«, *Neue Zeit*, 1912, her citeret efter Antonia Grunenberg (Hrsg.), *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M. 1970, p. 323.

40. W.I. Lenin: »Venstre«-kommunismen en børnesygdom, Udvalgte værer 12, København 1976 s. 39. Jfr. også Lenins argumentation i spørgsmålet om eksperterne: W.I. Lenin, *Die nächsten Aufgaben der Sowjetmacht*, *Werke*, 27, pp. 238 ff.

41. »Det vi har at gøre med her, er et kommunistisk samfund, ikke som det har *udviklet* sig på sit eget grundlag, men omvendt netop sådan, som det *vokser frem* af det kapitalistiske samfund; et samfund, der altså i enhver henseende, økonomiske, moralsk og åndeligt endnu bærer præg af det gamle samfund, af hvis skød det er kommet«. (Karl Marx, *Kritik af Gothaprogrammet*, MEUS 2, København 1938, p. 495). Det er naturligvis også ud fra denne fundamentale kendsgerning, enhver diskussion om transformationssamfundets problematik må føres - og ikke ud fra en eller anden vision om et utopisk socialistisk samfund, der skulle kunne realiseres fra den ene dag til den anden.

42. Se f.eks. W.I. Lenin, *Der 'Linke Radikalismus'*, *Die Kinderkrankheit im Kommunismus*, *Werke*, 31, pp. 49-50.

43. W.I. Lenin, *Über die Gewerkschaften*, *Werke*, 32, p. 7.

44. Jeg tænker naturligvis på Kautskys overoptimistiske forestilling med hensyn til parlamentarismens gennemførelse i det Wilhelminske Tyskland og hans forestillinger om socialismens gennemførelse ad ren parlamentarisk vej på trods af den herskende magtblok af bureaukratiet, militæret, junkerne og de storindustrielle.

45. W.I. Lenin, *Staat und Revolution*, *Werke*, 25, pp. 415, 432, 438, 439 og 496. Det er vigtigt at fastholde dette »straks«. »Kommunisme er ikke Volga - Don kanalen plus staten« (Colletti, *op.cit.*, p. 25). Man kan naturligvis argumentere for nødvendigheden af den fortsatte eksistens af en statsmagt under henvisning til »den kapitalistiske indkredsning« (Stalins klassiske argument: Se J. Stalin, *Leninismens Problemer*, København 1949, pp. 591 ff), men dette understreger netop den alvorlige modifikation i socialismen i de »socialistiske lande«, dvs. de lande som har gennemført en antikapitalistisk og antifeudal revolution, og som befinder sig i en overgangsfase mellem kapitalisme og kommunisme, en modifikation som er fremtvunget primært af de objektive omstændigheders tvang, isolationen osv., og som altså ikke kan forklares overfladisk bare ved en henvisning til »persondyrkelse« el.lign., selv om det naturligvis på den anden side ikke har været uden betydning for den ekstraordinære udvikling af *den* bureaukratiske deformation, som Lenin konstaterede tilstedeværelsen af allerede i 1920 (se note 43), at det netop blev Stalin og hans tilhængere, der gik ud af 20'ernes partikampe som sejrherrer. Dette fører igen over i hele diskussionen om »socialisme i ét land«, transformationssamfundets problematik, spørgsmålet om antibureaukratiske foranstaltninger, massemobiliseringer osv., spørgsmål som jeg naturligvis må lade ligge her.

46 En tese som måske vil overraske nogle.- Jeg skal for en nærmere argumentation henvise til

min *Marxismen og den Sociale Orden, op.cit.*, Bnd. 2, pp. 376–404. Se også Tony Cliff, *Lenin*, vol. 1, London 1975.

47. Forskellen til f.eks. den klassiske borgerlige elitisme er iøjnefaldende: Hvor elitisterne opererede med forestillinger om et evigt gyldigt skel mellem de regerende og de regerede, er Lenin optaget af netop spørgsmålet om ophævelsen af dette skel og overgangen fra stat til ikke-stat. Hvor elitisterne docerede tilpasning og resignation til den bestående sociale orden, er Lenin intenst optaget af spørgsmålet om massernes mobilisering og ændringen af den sociale orden.

48 Tesen om Lenins elitisme er gennemgående i størstedelen af den borgerlige litteratur herom - se f.eks. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Sovjet Union*, London 1970, pp. 37-54. Adam B. Ulam, *Lenin and the Bolsheviks*, London 1966, pp. 228-51; Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, New York 1964, pp. 157 ff. samt - og noget mere nuanceret - Alfred G. Meyer, *Leninism*, New York 1957, pp. 37-56.

49. Hvor man tidligere (ikke mindst i KPD-traditionen) kørte en ganske uhæmmet Leninfyrkelse, der er man i dag i store dele af det såkaldte »nye venstre« endt i den stik modsatte grøft: Før havde Lenin *altid* ret, nu har han *aldrig* ret, og er i det hele taget roden til alt ondt. Der er da vist her behov for en noget mere nuanceret vurdering?!

50. Karl kautsky, *Die Diktatur des Proletariats*, Wien 1919 (1918); Karl Kautsky, *Demokratie oder Diktatur*, Berlin 1919 (dansk udgave, København 1919); Karl Kautsky, *Terrorismus und Kommunismus*, Berlin 1919 (dansk udgave: Kommunisme og Terrorisme, Socialdemokratiets Forlag Fremad, København 1921); W.I. Lenin, *Die Proletarische Revolution und der Renegat Kautsky*, 1918, *Werke*, 28, pp. 225-327. Jfr. videre Otto Bauer, *Rätediktatur oder Demokratie?*, Wien 1919; Otto Bauer, *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?*, Wien 1920; og L. Trotski, *Terrorismus und Kommunismus*, Anti-Kautsky (1919).

51. Karl Kautsku, *Die Diktatur des Proletariats, op.cit.*, p.3.

52. *Ibid.*, p. 5.

53. *Ibid.*, pp. 14-15.

54. *Ibid.*, p. 33.

55. *Ibid.*, pp. 17-18.

56. *Ibid.*, p. 18.

57. *Ibid.*, p. 6; jfr. Karl Marx, *Rede über den Haager Kongress, MEW*, 18, p. 160.

58. Kautsky, *op.cit.*, pp. 7 ff.

59. *Ibid.*, p. 20.

60. *Ibid.*, p. 24.

61. *Ibid.*, p. 16.

62. *Ibid.*, p. 21.

63. *Ibid.*, p. 27.

64. *Ibid.*, p. 15.

65. *Ibid.*, pp. 16 og 21 ff.

66p. 27 ff.

67. W.I. Lenin, *Die proletarische Revolution und der Renegat Kautsky, Werke*, 28, pp. 230-31 og 233. Lenin bruger her også eksemplet med det antikke Athen, der var et demokrati for de frie indbyggere, men samtidig disses diktatur over slaverne.

68. *Ibid.*, p. 250.

69. *Ibid.*, p. 97.

70. *Ibid.*, p. 236.

71. *Ibid.*, p. 237, smlg. p. 97.

72. V.I. Lenin, *Den proletariske revolution og renegaten Kautsky, Udvalgte værker*, 11, s. 135.

73. Karl Marx, *Kritik des Hegelschen Staatsrechts, MEW*, 1, p. 283 og *Zur Judenfrage, MEW*, 1. p. 355.

74. *Ibid.*

75. L. Trotski, *Terrorismus und Kommunismus. Anti-Kautsky*, Hamburg 1919, genoptrykt, Berlin u.å., p. 26.

76. Rosa Luxemburg, »Was Weiter?«, i Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke* (Hrsg. Clara Zetkin & Adolph Warski), Berlin 1923-28, Bnd. IV, pp. 509-18.

77. Karl Kautsky, »Was nun?«, *Neue Zeit*, XXVIII, 2, pp. 33-40 og 69-80.

78. *Ibid.*, pp. 38 og 40.

79. *Ibid.*, pp. 78-79.

80. Karl Kautsky, »Die Neue Taktik«, *Neue Zeit*, XXX, 2, her efter Antonia Grunenberg (Hrsg.), *Die Massenstreikdebatte*, Frankfurt a.M. 1970, p. 328.

81. Rosa Luxemburg, »Ermattung oder Kampf?«, *Neue Zeit*, XXVIII, 2, pp. 257-261 og 291-305, og i *Gesammelte Werke, op.cit.*, IV, pp. 527 ff.

82. *Ibid.*, p. 550.

83. *Ibid.*, p. 551.

84. Se også *ibid.*, p. 665.

85. *Ibid.*, p. 582.

86. *Ibid.*, p. 397.

87. *Ibid.*, p. 519.

88. Kautsky i *Die Neue Zeit*, 20. Jg. 1901/02, pp. 79ff., her efter Iring Fetscher, *Der Marxismus. Seine Geschichte in Dokumenten*, Nd. II, München 1964, p. 451.

89. J.P. Nettl taler her med en heldig formulering om Rosa Luxemburgs »friktions«-teori. - Se J.P. Nettl, *Rosa Luxemburg*, vol. 1, London 1966, p. 226.

90. Rosa Luxemburg. »Sozialreform oder Revolution?«, *Politische Schriften*, I, 1966, pp. 121-22.

91. Jeg er helt enig med Norman Geras i den tolkning, som han anlægger i sin fortræffelige *The Legacy of Rosa Luxemburg*, London 1976 (se især afsnit III) samt hans artikler i *New Left Review:* »Rosa Luxemburg. Barbarism and the Collapse of Capitalism«, *NLR*, 82, 1973, og »Rosa Luxemburg after 1905«, *NLR*, 89, 1975. Se også fremstillingen og tolkningen hos Lelio Basso, *Rosa Luxemburgs Dialektik der Revolution*, Frankfurt a.M. 1969, og Paul Frölich, *Rosa Luxemburg, Gedanke und Tat*, Frankfurt a.M. 1967 (1939).

92. Rosa Luxemburg i *Sozialdemokratische Rundschau* Przeglad Socjaldemokratyczny (polsk), nr. 10, 1903, citeret efter Lelio Basso, Rosa Luxemburgs Dialektik der Revolution, Frankfurt a.M. 1967, p. 164, n. 128.

93. Se for en nærmere fremstilling og argumentation min *Marxismen og den Sociale Orden, op. cit.*, vol. 2, pp. 541 ff. og 545 ff. Se også foremstillingerne i den i note 91 anførte litteratur.

94. Rosa Luxemburg, *op.cit.*, pp. 107 ff.

95. Rosa Luxemburg, *Socialreform eller revolution?*, København 1969, p. 97. Se for nyere konstateringer af dette forhold f.eks. Ernest Mandels »Introduction to Leon Trotsky«, i *The Struggle against Fascism in Germany*, New York 1971, p. 41 n; Reinhard Kühnl, *Formen bürgerlicher! Herrschaft*, Hamburg 1971; Wolfgang Abendroth & Kurt Lenk (Hrsg.), *Einfüh-*

rung in die politische Wissenschaft, München 1971, pp. 57-135; og Göran Therborn, »The Rule of Capital and the Rise of Democracy«, *New Left Review,* No. 103, 1977, pp. 3-41. Det er nødvendigt at fremhæve denne elementære kendsgerning så stærkt. Den stalinistiske deformation samt en lang kold krigs propagandistiske forenklinger formåede næsten at transformere modstillingen kapitalisme-socialisme til en modstilling demokrati-diktatur. Det er videre også værd at erindre sig de faktiske omstændigheder omkring kapitalismens oprindelse. Som bekendt er kapitalismen intetsteds blevet »indført« ved en folkeafstemning, men derimod har kapitalismen i adskillige tilfælde banet sig vej på nok så voldsom vis.

96. Rosa Luxemburg, *op.cit.* pp. 109-10.

97. Rosa Luxemburg, *Socialreform eller revolution?* p. 98.

98. *Ibid.*, p. 72.

99. Jfr. f.eks. Frankrig 1936-37, England 1931 og Norge 1928.

100. Jfr. Italien 1920-22, Tyskland 1933, Østrig 1927-34, Spanien 1936 og Chile 1973. De i teksten anvendte formuleringer kan naturligvis ikke stå som nogen egentlig teori om fascismen.

101. Den 20. juli 1932 overgav socialdemokraterne uden sværdslag deres preussiske fæstning til en politiløjtnant og 2 betjente, og derefter måtte partiet magtesløst se til, medens Hitler blev intrigeret frem til magten. Efter 30. januar 1933 kunne fascisterne så med statsapparatet i ryggen indlede et felttog mod arbejdernes politiske og faglige organisationer, et felttog hvor tusinder af socialdemokratiske og kommunistiske arbejdere belv fængslet, torteret og myrdet. Dette var slutfasen af en lang udvikling, årtiers reformistiske politik, som havde demobiliseret og demoraliseret arbejderne, svækket klassebevidstheden og udhulet kampviljen ikke mindst hos de ledende socialdemokratiske politikere og partifunktionærer. En af forudsætningerne for 20. juli 1932 og 30. januar 1933 var specielt også udviklingen i årene 1918-20, hvor socialdemokraterne var veget tilbage for et opgør med junkerne samt det militære og civile bureaukrati, og hvor partiledelsen oven i købet havde etableret en alliance med den øverste hærledelse med frontstilling mod den radikale venstrefløj. (Arne Ording i *Aschehougs Verdenshistorie,* Nnd. VI, Oslo 1953, p. 436, og F.L. Carsten, *The Reichswehr and Politics 1918-33,* Oxford 1966, p. 11). Andre forudsætninger for fascismens sejr og den tyske arbejderbevægelses historiske nederlag var naturligvis det stalinistisk ledede KPD's fatale socialfascisme-tese, der gjorde socialdemokraterne og ikke fascisterne til hovedfjenden. Endelig skal understreges, at fascismen og fascismens sejt naturligvis også have sine forudsætninger i en dybtgående strukturkrise i det kapitalistiske system, i den økonomiske verdenskrise o.a. Her skal blot fremhæves nogle af forudsætningerne for fascismens sejr i henholdsvis den reformistiske og stalinistiske linie, som prægede de 2 store tyske arbejderpartiers politik i disse år.

102. Rosa Luxemburg, *Der Partei 'Proletariat' zum Gedächtnis, Politische Schriften,* III, Frankfurt a.M. 1968, p. 35. Smlgn. p. 61.

103. Rosa Luxemburg, *Sozialreform oder Revolution?, Politische Schriften,* I, Frankfurt a.M. 1966, p. 109.

104. *Ibid.,* pp. 109-11.

105. *Ibid.,* p. 111.

106. Allerede i sin »Sozialreform oder Revolution?« konstaterer Rosa Luxemburg det russiske borgerskabs manglende interesse i at kæmpe for det borgerlige demokrati *(Sozialreform oder Revolution?,* 1900, *Politische Schriften,* I, Frankfurt a.M. 1966, p. 108) og omvendt fremhæver hun fra et tidligt tidspunkt arbejderklassens aktive rolle i den kommende (borgerlige) revolution *(Der Partie 'Proletariat' zum Gedächtnis,* 1903, *Politische Schriften,* III, Frankfurt a.M. 1968, p. 35). I sin »Massenstreik, Partei und Gewerkschaften« fra 1906 taler hun om den mærkelige, modsætningsfulde situation i Rusland: »... den mærkværdige modsigel-

sesfyldte historie, at den formelt set borgerlige revolution i første række bliver gennemført af et moderne klassebevidst proletariat og i et internationalt miljø, som bærer præg af det borgerlige demokratis forfald. Det er ikke borgerskabet, der nu er det førende revolutionære element... men omvendt: det klassebevidste proletariat er det ledende og fremaddrivende element...« (*Massestrejke, parti og fagforeninger*, 1906, *Politiske skrifter*, København 1976, p. 176). Og endelig taler hun i 1916 om en af grundvanskelighederne i den russiske revolution i 1905 som »vanskeligheden ved at skabe en moderne statsform for bourgeoisiets klasseherredømme mod den konterrevolutionære modstand hele bourgeoisiet i riget yder«, og hun taler i den forbindelse videre om den russiske revolution som »en proletarisk revolution med borgerlige opgaver, eller... en borgerlig revolution med proletarisk-socialistiske kampmidler...« (*Junius-Broschüre, Politische Schriften*, II, Frankfurt/M. 1966. p. 94).

107. Således også Norman Geras, »Rosa Luxemburg after 1905«, *New Left Review*, 89, 1975, p. 17. Jeg har i det hele taget her kunnet støtte mig til Norman Geras' fortræffelige fremstilling.

108. Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, op.cit.*, III, p. 527.

109. Rosa Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*, 1913.

110. *Ibid.* (her anvendt det fotografiske optryk af 1923 udgaven, Frankfurt a.M. 1966), p. 335.

111. *Ibid.* samt *ibid.*, pp. 379-80 og 396-97.

112. Karl Kautsky, *Der Weg zur Macht*, Berlin 1909, p. 90 (dansk udgave: Vejen til Magten. Politiske betragtninger om indvæksten i revolutionen, Rhodos, København 1978).

113. *Ibid.*, p. 93.

114. *Ibid.*, p. 97.

115. Karl Kautsky i *Neue Zeit*, XXX, 2, p. 107.

116. *Ibid.*, pp. 107-08.

117. *Ibid.*, p. 108. Vi har her den af Lenin så stærkt kritiserede teori om »Ultraimperialismen«.

118. Se for Rosa Luxemburg f.eks. *Gesammelte Werke, op.cit.*, IV, pp. 582 og 613 og for Anton Pannekoek: *Neue Zeit*, XXX, 2, pp. 546-60, 587 og 591-92.

119. Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, op.cit.*, IV, p. 613.

120. Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, op.cit.*, III p. 82. Se også en artikel fra 1904 i *Gesammelte Werke*, III, pp. 389-97.

121. Således også Carl Schorske, *op.cit.*, p.247.

122. Se Anton Pannekoek i *Neue Zeit*, XXX, 2, pp. 541-50, 585-93 og 609-16.

123. *Ibid.*, p. 546.

124. Rosa Luxemburg: Den russiske revolution, i: Rosa Luxemburg, *politiske skrifter*, København 1976, s. 216-254, her s. 244.

125. *Ibid.*, p.245.

126. *Ibid.*, p. 247-248.

127. *Ibid.*, p. 246. Der skal i den forbindelse erindres om, at udviklingen af et étparti-system i Sovjetunionen var et produkt af den faktiske udvikling under borgerkrigen, og specielt her bruddet i foråret og sommeren 1918 med det venstresocialrevolutionære parti omkring spørgsmålet om holdningen til fredsslutningen i Brest Litowsk af afgørende betydning. Etparti-systemet var ikke begrundet i teorien hverken hos Marx eller Lenin, og det er først efterfølgende - i Stalins bureaukratisk-konservative konception - at det faktisk udviklede étparti-system får en teoretisk begrundelse. Etparti-systemet kan imidlertid aldrig blive normen for et proletariatets diktatur. Det må tværtimod ses som en af omstændighederne fremtvungen deformation.

128. Rosa Luxemburg, *op.cit.*, pp. 106-08 og 138.

129. *Ibid.*, p. 251.

130. W.I. Lenin, *Uber die Gewerkschaften*, 1920, *Werke*, 32, p. 7.

131. Se f.eks. fremstillingerne hos Isaac Deutscher, *The Prophet Armed*, 1954, og *The Prophet Unarmed*, samt *Stalin. En politisk biografi*, København 1949; E.H. Carr, *Socialism in one Country*, vols. 1-3, London 1970-72, og *The Bolshevik Revolution*, vols. 1-3, London 1961-74. En begyndelse til en historisk-materialistisk analyse og forklaring er her videre gjort ved den stadigt voksende litteratur om transformationssamfundets problematik.

132. Rosa Luxemburg, *op.cit.*, p. 140.

133. »Lad bare de tyske regeringssocialister skrige op om, at bolsjevikkernes herredømme i Rusland er et vrængbillede af proletariatets diktatur. Når det var det eller er det, så er det netop fordi det var et produkt af det tyske proletariats holdning, som var et vrængbillede af socialistisk klassekamp... den socialistiske politik lader sig kun gennemføre på internationalt plan. Bolsjevikkerne har vist, at de kan alt det, som et revolutionært parti er i stand til at yde indenfor de historiske muligheders grænser... I Rusland kunne problemet kun stilles. Det kunne ikke løses i Rusland, det kan kun løses internationalt. Og *i denne forstand* hører fremtiden overalt »bolsjevismen« til. (Ibid., pp. 252-53). Noget af det væsentligste, der bliver stående om Rosa Luxemburgs kritik af specielt bolsjevikkerne, er hendes kritik af tendensen til at idealisere de faktiske forhold og skjule vanskelighederne, de »negative erfaringer«. Også den russiske revolutions negative erfaringer ville nemlig være værdifulde for det internationale proletariat. Ikke mindst det tyske proletariat havde her, efter Rosa Luxemburgs opfattelse, behov for at lære af den russiske revolution.

134. Rosa Luxemburg, »Der Anfang«, *Die Rote Fahne*, 18. november 1918, *Ausgewählte Reden und Schriften*, II, Berlin 1951, pp. 594-98.

135. Se A.J. Ryder, *The German Revolution of 1918*, Cambridge University Press 1967, pp. 180 ff. og Gerhard A. Ritter und Susanne Miller, *Die deutsche revolution 1918-19*, Frankfurt a.M. und Hamburg 1968, pp. 300 ff.

136. Således også Leilio Basso, *op.cit.*, p. 144. Rosa Luxemburg kom her i konflikt med flertallet i partiet, som gik ind for, og fik gennemført, at det nystiftede KPD skulle afholde sig fra at deltage i valgene.

137. Rosa Luxemburg, »Nationalversammlung oder Räteregierung?«, *Die Rote Fahne*, 17. December 1918, *Auggewählte Reden und Schriften*, II, Berlin 1951, pp. 640-44. Nicos Poulantzas tolkning: at Rosa Luxemburg skulle have kritiseret bolsjevikkerne for at satse på rådene i stedet for et parlament, er derfor ganske uholdbar. Se Nicos Poulantz as, »Staten, Magten og Socialismen«, i *Socialistisk Politik*, 10/78, pp. 14-15.

138. *Ibid.*, p. 640.

139. *Ibid.*

140. *Ibid.*, p. 641.

141. *Ibid.*, p. 642.

142. *Ibid.*, pp. 642-43.

143. Den fredelige periode før 1. verdenskrig afløstes af verdenskrigens og revolutionernes periode 1914-21, 20'ernes midlertidige stabilisering afløstes af 30'ernes økonomiske og politiske krise, fascismens magtovertagelse i en række lande osv., en kortvarig stabilisering ved slutningen af 30'erne afløstes af en ny verdenskrig, en efterfølgende koldkrigsperiode afløstes af en periode med midlertidig afspænding, samtidig med at kapitalismen i Vesteuropa og USA prægedes af økonomisk fremgang og stabilitet, en kortvarig opblussen af sociale og politiske modsætninger omkring 1968 afløstes af en ny midlertidig stabilisering og økono-

misk stabilitet, som så igen i de seneste år er blevet brudt af en ny økonomisk krise med massearbejdsløshed. Jeg er altså helt uenig med Fernando Claudin, når han i sin i øvrigt fortræffelige kritik af Komintern-traditionen (Fernando Claudin: *Krisen i den kommunistiske Verdensbevægelse,* Oslo-Århus, 1977) tilskriver den vesteuropæiske kapitalisme en særlig stabil karakter (med 2 verdenskrige og 2 omfattende økonomisk-politiske kriser i løbet af 3/4 århundrede?!). Det er, som om Claudin her både vil blæse og have mel i munden: Han kritiserer - korrekt - Komintern og stalinismen for i en række tilfælde at have svigtet i en objektiv revolutionær situation (for eksempel Spanien 1936-39 og Frankrig, Italien og Grækenland ved slutningen af 2. verdenskrig). samtidig opererer han med en tese om den europæiske kapitalismes fundamentale stabilitet og Kominterns heraf følgende manglende eksistensberettigelse overhovedet!

144. For eksempel ved overgangen fra en relativt stabil periode til en periode af ustabilitet, kriser og revolutionær (eller kontrarevolutionær!) gæring. Dette var for eksempel II Internationales problem i 1914 og SPD's og austromarxismens problem i årene 1927/28-34. Eller ved overgangen fra en periode med revolutionære muligheder til en periode med relativ stabilitet - Kominterns problem i 1921. Jeg mener også, at den udbredte *ensidige* fokusering på en postuleret afgrundsdyb forskel mellem øst og vest (se for eksempel Fernando Claudin: *op. cit.*, Håkan Arvidsson & Lennart Berntson: *Makten, Socialismen och Demokratin,* Lund, 1980, samt Nicos Poulantzas: *State, Power, Socialism,* London, 1978) er uheldig. Geografien er vigtig, men det er tidsdimensionen sandelig også, og jeg finder det noget mere frugtbart, som angivet, at anskue problemerne langs en *tidsakse.* Gramscis velkendte sondring mellem positionskrigsstrategi og bevægelseskrigsstrategi ville her kunne få en meget bedre anvendelse end ved dens traditionelle sammenkobling med en steril øst-vest modstilling.

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt das Verhältnis von Demokratie und Sozialismus in der Tradition der II. Internationale durch einen Vergleich der grundsätzlichen Einschätzungen Kautskys, Lenins und Rosa Luxemburgs. In einem ersten Abschnitt wird Kautskys generelle Staatstheorie analysiert mit ihrer Betonung eines entscheidenden Bruches in der historischen Entwicklung durch die klassischen bürgerlichen Revolutionen. Nach dem Zusammenbruch der feudalen Gewaltherrschaft und der Errichtung des bürgerlich-demokratischen Staates bestanden laut Kautsky völlig andere Bedingungen für die Befreiung der Arbeiterklasse als sie für die Emanzipationsversuche früherer Klassen galten. Die Klassenkonflikte konnten jetzt in friedlicher Weise ausgekämpft werden. Das Ziel des Kampfes der Arbeiterklasse war weiterhin der Sozialismus, aber dieser konnte und sollte in friedlich-demokratischer Weise erkämpft werden. Der Artikel nimmt in diesem Zusammenhang auch Stellung zu den gegensätzlichen Auffassungen von Wolfgang Abendroth und Massimo Salvadori bezüglich der Frage von Kontinuität und Diskontinuität in den Einschätzungen Kautskys.

Gegenüber Kautskys Auffassung wird Lenins klassische Kritik an Kautsky ins Feld Geführt: Kautsky hätte nicht die Notwendigkeit einer radikalen »Zerschlagung« des bestehenden bürgerlich-demokratischen Staatstyps und die nachfolgende Errichtung eines Staats eines völlig neuen Typs verstanden. Der Artikel macht hier geltend, dass Lenin weitaus besser als Kautsky die Perspektive der sozialistischen Revolution beibehielt: die Niederreissung des Unterschiedes zwischen Regierenden und Regierten und die aktive Einbeziehung der Massen in das politische und gesellschaftliche Leben. Gleichzeitig wird jedoch die Bedeutung der Beharrung Kautskys auf einigen fundamentalen Rechten wie dem Organisationsrecht, dem Versammlungsrecht, der Redefreiheit wie auch dem Parteien-Pluralismus auch im Sozialismus betont.

In dem nachfolgendem Abschnitt wird Kautskys evolutionistisch geprägte Auffassung und seine ganze Parlaments-fixierte Strategie dem Aktivismus Rosa Luxemburgs und ihrer Betonung der Bedeutung von Massenaktionen ausserhalb des Parlaments gegenüberstellt. Die Darstellung konzentriert sich um die Massenstreikdebatte, jedoch wird der Zusammenhang zwischen den verschidenen Auffassungen mit den respektiven Imperialismus-Theorien mit einbezogen. In einer Periode mit zunehmender Militarisierung, Spannung, sozialer und politischer Krise sah Rosa Luxemburg (wie auch Lenin aber nicht Karl Kautsky) den veränderten Charakter der Periode und argumentierte für eine dementsprechende Änderung der Strategie.

Danach werden die Einschätzungen Lenins und Rosa Luxemburgs einander gegenübergestellt. Es wird betont, dass Rosa Luxemburgs bekannte Kritik der russischen Revolution eingeleitet wird von einer erklärten, grundsätzlichen Zustimmung zu dieser und der Politik der Bolschewiki. Auf diesem Hintergrund wird danach ihre Kritik angeführt und ihre Betonung der Bedeutung von Freiheit, Pluralismus und aktiver Teilnahme der Massen. Es wird jedoch unterstrichen, dass ihre Kritik an der Auflösung der Konstituante n i c h t so verstanden werden soll, dass sie grundsätzlich das Parlament einem Rätesystem vorzog /ein Fehlschluss den u.a. Nicos Poulantzas gemacht hat): In der späteren deutschen Revolution optierte Rosa Luxemburg klar für eine Räterepublik.

Als Schlussfolgerung ergibt sich, dass Lenin und Rosa Luxemburg ein klareres Verständnis der Begrenzungen und der Widersprüche der bürgerlichen Demokratie hatten als Kautsky. Beide betonen auch deren vorübergehenden, historisch bedingten Charakter, wo Kautsky umgekehrt nach und nach die politischen Institutionen der bürgerlichen Demokratie als permanente verstand, als unumgänglich auch unter dem Sozialismus. Dagegen bestand Kautsky - wie übrigens auch Rosa Luxemburg - auf dem Minderheitenschutz und dem Parteipluralismus.

Sowohl Lenin wie Rosa Luxemburg hatten ein weitaus tieferes Verständnis

des Charakters der Periode und sahen auch die kommende Katastrophe voraus: die Periode des Imperialismus und des Krieges, aber auch die Periode in der die sozialistische Revolution sich als konkrete Aufgabe stellte. Demgegenüber nahm Kautsky mit seiner Theorie der »Ermattungsstrategie« eine später wichtige Diskussion vorweg über die Möglichkeiten und Aufgaben der sozialistischen Bewegung in einer längerandauernden Periode kapitalistischer Stabilisierung und relativ entwickelter bürgerlicher Demokratie. Der Artikel wirft schliesslich die Frage auf nach dem strategischen Denken entlang einer Zeitachse, wo Perioden mit unterschiedlichem Charakter mit entsprechenden unterschiedlichen Forderungen Fragen an die Strategie der sozialistischen Bewegung stellen (vgl. z.B. die Perioden-Wechsel um 1914, um 1917/1918, um 1921, um 1933/34 und 1944/45). In dieser Verbindung werden Fernando Claudin u.A. kritisiert, weil sie sich zu einseitig auf behauptete abgrundstiefe Unterschiede zwixchen der Entwicklung im Osten und im Westen festgelegt haben.